

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/211077>

Please be advised that this information was generated on 2021-03-09 and may be subject to change.

Onbevoegd lesgeven: een noodoplossing

Survey docenten

Gerrit Vrieze
Nico van Kessel

in samenwerking met:
Maartje van Daalen
Sjoerd Karsten

Onbevoegd lesgeven: een noodoplossing, survey docenten
Vrieze, G. & N. van Kessel, ITS-Radboud Universiteit Nijmegen.
in samenwerking met: Daalen, M. van & Sj. Karsten, SCO-Kohnstamm Instituut

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Uitgave:

Naam uitgever	ITS Nijmegen	SCO-Kohnstamm Instituut
Adres	Postbus 9048, 6500 KJ Nijmegen	Postbus 94208, 1090 GE Amsterdam
Telefoon:	024-3653500	020-5251201
Internet-adres	www.its-nijmegen.nl	www.sco-kohnstamminstituut.uva.nl

Copyright © ITS-Radboud Universiteit Nijmegen

Projectnummer: 34 000 188

Dit onderzoek is gefinancierd uit het budget dat het ministerie van OCW jaarlijks beschikbaar stelt aan de LPC ten behoeve van Kortlopend Onderwijsonderzoek dat uitgevoerd wordt op verzoek van het onderwijsveld.

Inhoud

Woord vooraf	5
Kader van dit rapport	7
Samenvatting	9
Conclusies	15
1 Inleiding	17
2 Onbevoegd lesgeven	23
2.1 Inleiding	23
2.2 Onbevoegd lesgeven	23
2.3 Verschillen tussen docenten die onbevoegd en bevoegd lesgeven	26
2.4 Ervaringen met onbevoegd lesgeven	26
2.5 Rapportcijfers en tevredenheid	30
2.6 Conditie	33
2.7 Samenvatting	34
3 Lesgeven binnen leergebieden	35
3.1 Inleiding	35
3.2 Lesgeven binnen leergebieden	35
3.3 Verschillen tussen docenten buiten en docenten binnen leergebieden	39
3.4 Gevolgen voor de school	40
3.5 Rapportcijfers en tevredenheid	46
3.6 Conditie en oplossingen	48
3.7 Samenvatting	50

4	Docenten in de bovenbouw	53
4.1	Inleiding	53
4.2	Verwachtingen over lesgeven binnen leergebieden in de onderbouw	53
4.3	Rapportcijfers tevredenheid met werk	55
4.4	Conditie en behoeften	56
4.5	Algemene scholingsbehoeften	58
4.6	Verschillen docenten in de bovenbouw van docenten in de bovenbouw	59
4.7	Samenvatting	59
5	Intrinsieke motivatie en beroepsidentiteit	61
5.1	Inleiding	61
5.2	Beschrijving intrinsieke motivatie	61
5.3	Beroepsidentiteit	64
5.4	Samenvatting en conclusie	67
Bijlage 1	Achtergrondkenmerken respondenten	69
	Persoonlijke achtergrond	69
	De bevoegdheden	69
	Organisatiegraad	70
	De school van de respondenten	70

Woord vooraf

In januari 2008 diende het Platform van Vakverenigingen in het Voortgezet Onderwijs (VVVO) een aanvraag in bij LPC Kortlopend Onderwijsonderzoek. Het ging om deze onderzoeksvraag:

Welke oplossingen zijn er te ontwikkelen voor de problemen waarmee docenten geconfronteerd worden die in de onderbouw van het voortgezet onderwijs ingezet worden bij het geven van les/begeleiding in vakken waarvoor zij geen bevoegdheid hebben en/of leergebieden waarvoor zij geen volledige bevoegdheid hebben?

Een vraag, ingediend door Onderwijsgemeenschap Venlo en Omstreken (OGVO), werd hierbij aangehaakt:

Wat is voor docenten het belang van intrinsieke motivatie bij de keuze van hun beroep en bij hun beroepsidentiteit?

Het onderzoek werd toegekend binnen de ontwikkellijijn 'de school als professionele organisatie'. Het survey-deel is uitgevoerd door het ITS Nijmegen (Gerrit Vrieze en Nico van Kessel) en de gevalsstudies werden gedaan door het SCO-Kohnstamm Instituut te Amsterdam (Maartje van Daalen en Sjoerd Karsten).

De onderzoekers spreken hier hun dank uit aan degenen die de survey-vragen hebben beantwoord, en aan hen die in interviews meer informatie gaven over de stand van zaken op hun school. Hartelijk dank voor uw medewerking!

Ook bedanken we het platform VVVO en de OGVO voor hun hulp bij tussentijdse vragen van onze kant. We hopen dat het rapport bijdraagt aan het oplossen van de problemen rond het onbevoegd lesgeven in de onderbouw van het VO.

Sjoerd Karsten en Nico van Kessel

Kader van dit rapport

Het onderzoek *Onbevoegd lesgeven: een noodoplossing* bestaat uit een survey en zeven gevalsstudies. Hierover is een overkoepelende brochure gemaakt.

Brochure:

Daalen, Maartje van, Gerrit Vrieze, Sjoerd Karsten & Nico van Kessel (2008). *Onbevoegd lesgeven: ene noodoplossing, ervaringen van docenten en schoolleiders in het voortgezet onderwijs*. Verkrijgbaar via: www.kpcgroep.nl/kennisonline.

Survey:

Vrieze, Gerrit & Nico van Kessel (2008). *Onbevoegd lesgeven: een noodoplossing, survey docenten*. download: www.its-nijmegen.nl

Gevalsstudies:

Daalen, Maartje van, Sjoerd Karsten (2008). *Onbevoegd lesgeven: een noodoplossing, de gevalsstudies*. download: www.sco-kohnstammstituut.uva.nl

Samenvatting

In de onderbouw van het voortgezet onderwijs worden docenten steeds meer ingezet bij het geven van les/begeleiding in vakken waarvoor zij geen (volledige) bevoegdheid hebben. Dit gebeurt in vakgerichte lessen, en met name in het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo) ook in het kader van leergebieden. Met leergebieden wil men meer samenhang in vakken creëren en voor leerlingen een prettiger leefwereld, meer sociale cohesie en meer motivatie. Ook wil men met de introductie van leergebieden het tekort aan docenten bestrijden.

Vanuit de vakverenigingen die aangesloten zijn bij het Platform Vakverenigingen Voortgezet Onderwijs (VVVO) zijn er geluiden bij het bestuur gekomen dat docenten met de invoering van leergebieden en het onbevoegd lesgeven tegen problemen aanlopen. De passie voor het vak zou afnemen. Sommigen zijn van mening dat het ten koste gaat van de kwaliteit van het onderwijs. En docenten zouden weinig gesteund worden door de schoolleiding bij de invoering van leergebieden. Soms weten zij ten dele zelf een oplossing te vinden in de context van de school. Maar ten dele ook niet, althans niet naar tevredenheid van de betrokken docenten. Het Platform vraagt zich af of ook de landelijke politiek maatregelen moet nemen om eventuele problemen op te lossen.

Het Platform VVVO wil weten:

- 1. In welke mate worden docenten in de onderbouw onbevoegd ingezet en in welke mate worden zij binnen leergebieden ingezet waarvoor zij geen volledige bevoegdheid hebben?*
- 2. Hoe ervaren docenten dit? Hoe gaan ze hiermee om? Wat betekent het voor de intrinsieke motivatie en de beroepsidentiteit? Gaat het ten koste van de kwaliteit van het onderwijs?*
- 3. Welke oplossingen zijn te ontwikkelen, zowel door docenten, scholen als de landelijke politiek?*

Om deze vragen te beantwoorden zijn gevalsstudies uitgevoerd met name om de oplossingen voor de problemen boven tafel te krijgen. Voorts is een survey-onderzoek uitgevoerd bij de leden van de vakverenigingen aangesloten bij het Platform. Dit om te achterhalen in welke mate onbevoegd lesgeven en lesgeven binnen leergebieden voorkomt en welke problemen de respondenten hiermee hebben.

Tachtig procent van de respondenten geven voornamelijk les in het vwo/havo. Van de docenten in de onderbouw is dit 75 procent.

Mate van onbevoegd lesgeven, lesgeven binnen leergebieden, begeleiden van leerlingen en toezicht houden.

Een kwart van de docenten in de onderbouw geeft wel eens onbevoegd les. Gemiddeld gaat het om 6 uur per week, ruim eenderde van de door hen opgegeven wekelijkse lesomvang. Een kwart van de docenten die onbevoegd lesgeeft, doet dit meer dan 50 procent van de lessen. Het ontbreken van bevoegde docenten in het docentencorps is de belangrijkste oorzaak. Ook het tekort aan docenten speelt een rol. Bij één op de vijf docenten spelen onderwijskundige of pedagogische redenen een rol.

Van de docenten in de onderbouw geeft ruim een kwart (29%) wel eens les binnen leergebieden (13%), teams (14%) of andere verbanden zoals clusters, domeinen, koepels of units. Gemiddeld gaat het bij het lesgeven binnen leergebieden¹ om 4 uur per week, eenderde van de door hen opgegeven lesomvang. Negentien procent van de docenten geeft meer dan de helft van de lesomvang les binnen leergebieden. Lesgeven binnen leergebieden is bij tweederde van de docenten beleid van de school. Meestal staat de docent alleen voor de klas, soms wordt er in een project samengewerkt.

Docenten die lesgeven binnen leergebieden, geven vaker onbevoegd lessen (36%), terwijl dit in de totale groep docenten in de onderbouw een kwart is.

De invoering van leergebieden in de onderbouw staat nog aan het begin. Volgens 58 procent van de docenten is het onderwijs in de onderbouw nog vakgericht. Bijna eenderde geeft aan dat er sprake is van een combinatie van vakken en projecten. Volgens tien procent is er sprake van integratie binnen leergebieden.

Bijna de helft van de docenten begeleidt wel eens leerlingen individueel en ruim 80 procent houdt wel eens toezicht als vervanger of om 'ophokuren' te vullen.

1 De term leergebieden wordt als overkoepelende term gehanteerd voor alle begrippen als teamonderwijs, clusters, domeinen e.d.

Overzicht: mate van voorkomen van onbevoegd lesgeven, lesgeven binnen leergebieden, begeleiding van leerlingen en toezicht houden, (n= 533)

	percentage docenten	gemiddeld aantal uren p/w	gemiddeld % van lestaak	% docenten > 50 procent
Onbevoegd lesgeven	25	6	35	25
Lesgeven binnen leergebieden	29	4	31	19
Onbevoegd lesgeven binnen leergebieden	13	4	26	12
Begeleiding leerlingen	49	3	19	7
Toezicht houden	83	1	8	2

Ervaringen onbevoegd lesgeven

Hoewel docenten zich in grote lijnen bekwaam achten voor de lessen die ze onbevoegd geven, acht 13 procent zich hiervoor onbekwaam. De werkdruk neemt toe door het onbevoegd lesgeven, zegt ruim tweederde. Docenten die onbevoegd lesgeven zijn meer ontevreden over de taakbelasting dan de bevoegde docenten. Een derde deel van de onbevoegde docenten zegt het lesgeven in het eigen vak te missen. Er zijn ook positieve effecten zoals taakverrijking. De beroepstrots wordt groter en de binding met het werk neemt toe zegt eenderde, maar ook een kwart is het hiermee oneens.

Er is een substantieel deel van de docenten (ongeveer 20 procent) voor wie het onbevoegd lesgeven duidelijk negatief uitpakt: de beroepsidentiteit komt in de knel (23%), de passie voor het vak neemt af (21%) en men ziet het onbevoegd lesgeven als een aantasting van alles wat men doet en heeft geleerd (19%).

In vergelijking tot de docenten die bevoegd lesgeven hebben onbevoegde docenten significant minder onderwijservaring en zitten ze gemiddeld op kleine scholen.

Zestig procent van docenten die onbevoegd lesgeven, wil ondersteuning en/of begeleiding, terwijl een goede 40 procent begeleiding krijgt. Een kwart van onbevoegde docenten heeft een collega die hen begeleidt. Eén op de tien krijgt extra uren om zich voor te bereiden. Een externe opleiding om een bevoegdheid te halen wordt gevolgd door 17 procent van de onbevoegde docenten.

Ruim de helft van de onbevoegde docenten wil ondersteuning of begeleiding. Wensen op dit gebied zijn:

- meer voorbereidingstijd
- betere afstemming binnen teams
- begeleiding door collega's
- goed lesmateriaal
- na- en bijscholing
- steun van de schoolleiding.

Collega's over onbevoegd lesgeven

Collega's die hun lessen bevoegd geven, ervaren ook de consequenties van onbevoegd lesgeven in hun vaksectie. Ook zij zien vooral dat door de onbevoegde collega in hun vak hun eigen werkdruk toeneemt. Voorts zien ze dat door het onbevoegd lesgeven van hun collega's hun beroepsidentiteit in de knel komt. Ook zeggen ze dat het door het onbevoegd lesgeven van een collega het voor henzelf moeilijker is om leerlingen te boeien met hun lessen. Dit zou kunnen zijn omdat ze in de thematische afstemming concessies doen. Zij signaleren dat door het onbevoegd lesgeven van collega's de eigen taakvariatie toeneemt.

Ervaringen met lesgeven binnen leergebieden

Bijna alle docenten die lesgeven binnen leergebieden achten zich hiervoor voldoende bekwaam. Negen procent voelt zich onvoldoende bekwaam om binnen leergebieden les te geven. Docenten die lesgeven binnen leergebieden zijn positief over de toenemende taakvariatie en toename in samenhang in vakken. Negatief zijn ze over de gevolgen voor de kwaliteit van het onderwijs, het niveau van het vak en de vakkennis van docenten. Die nemen af. Wat betreft de tevredenheid over het werk zijn er geen verschillen tussen docenten binnen leergebieden en de andere docenten.

De verschillen tussen docenten die lesgeven binnen leergebieden en docenten die dat niet doen, zijn gering. Docenten binnen leergebieden werken relatief vaker in het vmbo. Logisch, in het vmbo wordt vaker gewerkt binnen leergebieden.

Tweederde van de docenten binnen leergebieden heeft behoefte aan steun en begeleiding, terwijl zo'n 60 procent geen enkele vorm van begeleiding krijgt. Er is behoefte aan:

- begeleiding/coaching
- steun van de schoolleiding
- faciliteiten
- meer tijd
- lesmateriaal
- consistentie in beleid.

Docenten die onbevoegd lesgeven binnen leergebieden zien meer nadelen dan docenten die bevoegd lesgeven binnen leergebieden. Docenten die onbevoegd lesgeven binnen leergebieden hebben minder rust en orde in klas, zien het vaker als een aantasting van alles wat ze doen en geleerd hebben, als afname van de beroepsidentiteit en ze zien hun passie voor het vak vaker afnemen dan bevoegde docenten.

Collega's over leergebieden

Docenten die niet binnen leergebieden werken zijn in grote lijnen negatief over de gevolgen voor de school van het lesgeven binnen leergebieden. Ze zijn vooral bezorgd over het niveau van het vak, de kwaliteit van het onderwijs en de vakkennis van docenten die zou afnemen. Ook zien ze het als een aantasting van de beroepsidentiteit.

Positief zijn ze over de taakvariatie en de samenhang in vakken.

Uit de voorgelegde stellingen blijkt dat zowel docenten in als buiten leergebieden kritisch zijn over het lesgeven binnen leergebieden. De voordelen van leergebieden wegen niet op tegen de nadelen. Slechts een kwart denkt dat docenten zelf goed een oplossing weten te vinden voor de problemen. En bijna de helft denkt dat de schoolleiding hen onvoldoende steunt bij het lesgeven binnen leergebieden.

Onder welke condities zijn docenten die nu nog niet lesgeven binnen leergebieden bereid dit wel te doen? Zo'n tien procent van deze docenten geeft aan dit onder geen beding te willen. De overigen geven aan dit onder *voorwaarden* te willen doen, zoals:

- extra tijd voor overleg
- begeleiding/coaching
- voldoende faciliteiten
- afstemming in het leergebied
- steun van de schoolleiding.

Docenten in de bovenbouw

Docenten in de bovenbouw is gevraagd welke verwachtingen zij hebben van het lesgeven binnen leergebieden en onder welke condities zij dit willen doen.

De werkdruk zal toenemen, verwacht ruim de helft als ze binnen leergebieden zouden lesgeven. Voorts verwacht men dat men het lesgeven in het eigen vak zal missen, dat de passie voor het vak afneemt, dat de lessen onvoldoende uit de verf komen en dat het moeilijker wordt om leerlingen te boeien. Positief is men over de verwachte taakverrijking.

Als docenten uit de bovenbouw zou worden gevraagd les te geven binnen leergebieden (in de onderbouw), zegt een kwart dit onder geen beding te willen doen. Ruim veertig procent is bereid dit te doen mits aan bepaalde *condities* is voldaan, zoals:

- autonomie en zeggenschap over het werk
- overleg en afstemming in de vaksectie
- begeleiding door een collega
- overeind blijven van de vakinhoud.

Eenderde van de docenten in de bovenbouw is desgevraagd zonder meer bereid les te geven binnen leergebieden. Een deel hiervan geeft aan hiermee in het verleden al ervaring te hebben.

Docenten in boven- en onderbouw verschillen niet wat betreft tevredenheid in het werk.

Docenten in zowel de boven- als de onderbouw hebben veel behoefte aan algemene vormen van scholing en informatie. Docenten in de onderbouw hebben meer dan in de bovenbouw behoefte aan vakdidactische scholing. De verwachting dat docenten in de bovenbouw meer dan in de onderbouw behoefte hebben aan vakinhoudelijke scholing wordt licht bevestigd.

Beroepsidentiteit en intrinsieke motivatie

De vier belangrijkste motieven om docent te worden zijn alle intrinsiek. Docenten vinden lesgeven interessant werk, men wil het vak overdragen, men wil met kinderen kunnen werken en ook de zelfstandigheid/verantwoordelijkheid in het werk achten ze belangrijk. De extrinsieke factoren zoals het salaris, de vakantie, de mogelijkheid het werk te combineren met zorg spelen een minder grote rol.

Verschillen tussen extrinsiek en intrinsiek gemotiveerde docenten zijn niet aangetroffen. Docenten zijn primair intrinsiek gemotiveerd.

Daarna hebben we gezocht naar de beroepsidentiteit. Welke verschillen in ervaringen zijn er tussen docenten die hun identiteit vooral aan het vak en docenten die hun identiteit aan het begeleiden van leerlingen ontleen. Uit onze analyse blijkt dat het verschil tussen de twee groepen docenten niet zo groot is. Bij de helft van de docenten liggen deze prioriteiten direct naast elkaar.

Uit de analyses blijkt dat docenten die het vak het allerbelangrijkst vinden inderdaad de meeste problemen ervaren met het onbevoegd lesgeven en het lesgeven binnen leergebieden. Docenten die het omgaan met leerlingen belangrijk vinden zijn in het

algemeen iets positiever over het lesgeven binnen leergebieden, alhoewel niet significant.

Conclusies

Uit het survey blijkt een genuanceerd beeld. Er is een deel van de docenten die duidelijk problemen ervaart, maar er is ook een deel dat mee wil denken over teams, leergebieden en onbevoegd lesgeven. Zij zijn onder condities als tijd voor voorbereiding, opleiding in het nieuwe vak/leergebied, begeleiding door collega's, afstemming, behoud van autonomie, niet al teveel concessies te doen aan de vakinhoud en steun van de schoolleiding te werken binnen leergebieden.

Dat neemt niet weg dat het survey de zorgen bevestigt waaruit het onderzoek is gestart. Eén op de vijf onbevoegde docenten is ontevreden met het onbevoegd lesgeven. Bij de bevoegde docenten is de ontevreden groep groter. Ruim de helft krijgt geen ondersteuning bij het onbevoegd lesgeven.

Ruim de helft van de docenten binnen leergebieden ziet het lesgeven binnen leergebieden als niveauverlaging. Voor de meesten betekent het een toename in de taakbelasting. Docenten krijgen weinig steun en begeleiding vanuit de school om zich voor te bereiden op leergebieden, terwijl hieraan een grote behoefte is. De veronderstelde meerwaarde van leergebieden (samenhang en een verbeterde pedagogische relatie met leerlingen, meer gemotiveerde leerlingen, cohesie) komt nog onvoldoende uit de verf. Docenten die onbevoegd lesgeven binnen leergebieden zijn duidelijker negatiever dan docenten die dit bevoegd doen. Een deel van de docenten heeft het gevoel dat de schoolleiding leergebieden van bovenaf heeft opgelegd en dat er te weinig tijd/ruimte/faciliteiten zijn om zich hierop adequaat voor te bereiden.

Dit noopt nog eens goed na te denken over de invoeringscondities van leergebieden.

1 Inleiding

Met de invoering van leergebieden in de onderbouw van het voortgezet onderwijs worden docenten steeds meer ingezet bij het geven van les/begeleiding in vakken waarvoor zij geen (volledige) bevoegdheid hebben. Met leergebieden wil de overheid en de school meer samenhang in vakken creëren en voor leerlingen een prettiger leefwereld, meer sociale cohesie en meer motivatie door 'minder handen voor de klas'. Ook zou het invoeren van leergebieden kunnen bijdragen aan het bestrijden van het tekort aan docenten.

Vanuit de vakverenigingen die aangesloten zijn bij het Platform VVVO zijn er geluiden bij het bestuur gekomen dat docenten hiermee tegen problemen aanlopen. De beroepsidentiteit, de passie voor het vak, zou afnemen. Sommigen zijn van mening dat het ten koste gaat van de kwaliteit van het onderwijs. En docenten zouden weinig gesteund worden door de schoolleiding. Soms weten zij ten dele zelf een oplossing te vinden in de context van de school. Maar ten dele ook niet, althans niet naar tevredenheid van de betrokken docenten. Het Platform vraagt zich af of ook de landelijke politiek maatregelen moet nemen om eventuele problemen op te lossen.

Vragen

De hoofdvraag van het Platform luidt:

Welke oplossingen zijn er te ontwikkelen voor de problemen waarmee docenten geconfronteerd worden die in de onderbouw van het voortgezet onderwijs ingezet worden bij het geven van les/begeleiding in vakken waarvoor zij geen bevoegdheid hebben en/of leergebieden waarvoor zij geen volledige bevoegdheid hebben?

Voorts wil het Platform weten:

- 1. In welke mate worden bevoegde docenten ingezet bij het geven van les/begeleiding in vakken waarvoor zij geen bevoegdheid hebben en/of leergebieden waarvoor zij geen volledige bevoegdheid hebben?*
- 2. Hoe ervaren deze docenten dit? Hoe gaan ze hiermee om? Welke problemen doen zich daarbij voor? Wat voor oplossingen hebben zij daarvoor gevonden? Welke andere oplossingen zouden er mogelijk zijn?*

Voorafgaand aan de gevalsstudies (waar vooral is gezocht naar de problemen en oplossingen, Maartje van Daalen en Sjoerd Karsten www.sco-kohnstammstituut.uva.nl) is een survey gehouden onder de leden van de vakverenigingen die bij het Platform VVVO zijn aangesloten².

Vragenlijst

Met het survey is achterhaald hoeveel docenten (onder)bevoegd lesgeven, hoeveel docenten wel eens leerlingen begeleiden en hoeveel docenten lesgeven binnen leergebieden. Voorts hebben we met het survey achterhaald welke ervaringen docenten hiermee hebben.

In de vragenlijst van het survey is informatie verzameld over:

1. Persoonskenmerken: leeftijd, geslacht, bevoegdheid/heden (slapend), vak, omvang aanstelling, aantal jaren onderrwijservaring in het voortgezet onderrwijs, lid van welke vakvereniging
2. Onderrwijskenmerken: schoolsoort waarin voornamelijk aan het werk, werken met leerstofgebieden
3. Redenen waarom men docent is geworden. In hoeverre spelen intrinsieke en extrinsieke factoren hierbij een rol? Wat bepaalt hun beroepsidentiteit?
4. In welke mate ingezet voor onderrwijs naar bevoegd lesgeven, onbevoegd lesgeven, begeleiden van leerlingen, vakken/leergebieden
5. Is dit beleid, zo ja wat voor beleid: uren vullen i.v.m. norm, invallen voor uitvallers, werken met leergebieden, vaste docenten in klassen
6. In welke context wordt onbevoegd lesgegeven (team, alleen, gebruik methodes)
7. Faciliteiten: extra begeleiding, scholing, uren voor voorbereiding

2 De onderrzoeksvraag van het Platform is gecombineerd met een onderrzoeksvraag van de Onderrwijsgemeenschap Venlo en omstreken (OGVO). OGVO stootte, bij de invoering van functioneringsgesprekken aan de hand van competenties, tegen het probleem aan dat docenten hun intrinsieke motivatie voor het vak onvoldoende herkennen. OGVO wil weten wat het belang is van de intrinsieke motivatie (het vak) bij docenten bij de keuze van hun beroep en welke rol speelt dit bij hun beroepsidentiteit. In dit onderrzoek hebben we aandacht geschonken aan deze vraag.

Het was de bedoeling ook de docenten binnen OGVO mee te nemen in het onderrzoek. Naast de docenten aangesloten bij het Platform zouden dan ook 'reguliere' docenten aan het onderrzoek hebben meegedaan. Door het plotselinge overlijden van Jos Remmers, diegene achter de aanvraag van OGVO, heeft OGVO aangegeven dit niet zomaar te kunnen overnemen vanwege de inhoudelijke expertise bij Jos Remmers. Er is besloten de docenten binnen OGVO niet deel te laten nemen aan het survey, maar één van de scholen heeft wel meegewerkt aan de gevalsstudies.

8. Hoe ervaren docenten het onbevoegd lesgeven/(onder)bevoegd lesgeven binnen leergebieden? Satisfactie, problemen
9. Hoe zien ze het effect hiervan op de kwaliteit van het onderwijs?

Deelname aan het survey

Het survey is gehouden bij de leden van vakverenigingen aangesloten bij het Platform VVVO. Van de 22 vakverenigingen aangesloten bij het Platform VVVO hebben er 14 actief meegewerkt aan het survey. Dit zijn:

BDD	Beroepsvereniging voor Docenten Theater en Drama
KNAG	Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap
KVLO	Koninklijke Vereniging van Docenten Lichamelijke Opvoeding
NBDK	Nederlandse Beroepsvereniging van Danskunstenaars
NVLM	Nederlandse Vereniging van Docenten Maatschappijleer
NVON	Nederlandse Vereniging voor het Onderwijs in de Natuurwetenschappen
NVvW	Nederlandse Vereniging van Wiskundedocenten
StEd	Stichting Educatieve Dans
VCN	Vereniging van Classici in Nederland
VDLG	Vereniging van docenten Levensbeschouwing en Godsdienst
VECON	Vereniging van docenten in de Economisch/maatschappelijke vakken
VFVO	Vereniging Filosofiedocenten in het Voortgezet Onderwijs
VGN	Vereniging Geschiedenisdocenten Nederland
VLBV	Vereniging Docenten Beeldende Vakken

Sommige vakverenigingen (o.a. VECON, NVLM, NVON, NVvW, VCN) hebben hun leden een persoonlijke e-mail toegestuurd met het verzoek de web-vragenlijst in te vullen. Andere vakverenigingen (o.a. KNAG en VGN) hebben in hun digitale Nieuwsbrief een aankondiging van het onderzoek met verwijzing naar de website opgenomen. De VLBV heeft een eigen steekproef getrokken. Sommige vakverenigingen (bv. BDD en Dans) hebben weinig leden die in het voortgezet onderwijs werken.

We zijn niet exact in staat de respons te berekenen omdat we niet weten aan hoeveel leden de uitnodiging is gestuurd, hoeveel leden de nieuwsbrief ontvangen of welke steekproef door de verenigingen is getrokken.

Onder- en bovenbouw

Enkele vakverenigingen (VECON, NVLM, VFVO e.a.) hebben aangegeven dat hun leden vooral lesgeven in de bovenbouw, terwijl de onderzoeksvraag van het platform VVVO zich richt op het (onder)bevoegd lesgeven in de onderbouw. Om dit probleem te omzeilen en docenten niet onnodig te belasten met vragen, is de docenten die uitsluitend lesgeven in de bovenbouw een sterk verkorte vragenlijst voorgelegd en een vraag over: stel dat u les moet geven binnen leergebieden (in de onderbouw), wat zou dat voor u betekenen?

In totaal 533 docenten hebben de vragenlijst voor de onderbouw ingevuld en 443 (45 procent) voor de bovenbouw.

Tabel 2.1: Deelname, uitgesplitst naar onderbouw en bovenbouw, aantallen

	Onder- bouw	Boven- bouw	Totaal
BDD Drama	8	2	10
I&I Informatica	3	3	6
KNAG Aardrijkskunde	10	5	15
KVLO Lichamelijke Opvoeding	32	2	34
Levende Talen	1	0	1
NBDK Dans	1	1	2
NVLM Maatschappijleer	18	72	90
NVON Natuurkunde	145	67	212
NVORWO	1	0	1
NVvW Wiskunde	80	104	184
StED Dans	1	0	1
VCN Classici	42	4	46
VDLG Levensbeschouwing	27	7	34
VECON Economie	86	134	220
VFVO Filosofie	11	13	24
VGN Geschiedenis	30	13	43
VLBV Beeldende Vakken	8	2	10
anders	29	14	43
<i>Totaal</i>	<i>533</i>	<i>443</i>	<i>976</i>

Al met al is de deelname goed. Vooral de verenigingen die een persoonlijke e-mail naar hun leden hebben gestuurd hebben een hoge respons. In totaal hebben 976 docenten de vragenlijst ingevuld, waarvan 533 uit de onderbouw.

Tachtig procent van de respondenten geeft overwegend les op havo/vwo/gymnasium en 15 procent op het vmbo. In de onderbouw geven de respondenten zijn de percentages achtereenvolgend 75 en 20 procent.

In bijlage 1 wordt verder ingegaan op kenmerken van de respondenten.

Leeswijzer

In hoofdstuk 2 gaan we in op het onbevoegd lesgeven in de onderbouw.

Hoeveel docenten geven onbevoegd les in de onderbouw? Hoe vaak komt dit voor? Voelen ze zich bekwaam? Krijgen ze extra begeleiding?

Verschillen ze qua achtergrondkenmerken van docenten in de onderbouw die niet onbevoegd lesgeven? Zijn het docenten die het omgaan met leerlingen belangrijk vinden?

Wat zijn hun ervaringen met onbevoegd lesgeven? Welke problemen hebben ze? Zijn de docenten die er problemen mee hebben vooral diegenen die het vak dat ze geven belangrijk vinden? Aan welke ondersteuning hebben ze behoefte? Geven ze hogere of lagere rapportcijfers voor hun werk dan docenten die niet onbevoegd lesgeven? Hebben ze meer of minder behoeften aan ondersteuning en begeleiding?

In hoofdstuk 3 gaan we in op het lesgeven binnen leergebieden in de onderbouw. Hoeveel docenten geven les binnen leergebieden? Hoe vaak komt dit voor? Krijgen ze extra begeleiding?

Verschillen ze qua achtergrondkenmerken van docenten die niet binnen leergebieden werken? Wat zijn hun ervaringen met het werken binnen leergebieden? Welke problemen hebben ze? Aan welke vormen van ondersteuning hebben ze behoefte? Geven ze hogere of lagere rapportcijfers voor hun werk dan docenten die niet binnen leergebieden lesgeven?

In hoofdstuk 4 verschuift de aandacht naar de docenten in de bovenbouw.

Stel dat ze les zouden geven binnen leergebieden in de onderbouw, wat zouden ze dan verwachten? Onder welke condities zouden ze dit willen? In hoeverre verschillen ze van de docenten in de onderbouw?

In hoofdstuk 5 zal specifiek worden ingegaan op de onderzoeksvraag van OGVO, op de intrinsieke motivatie en de beroepsidentiteit. Hebben docenten die primair intrinsiek gemotiveerd zijn meer/minder problemen met het onbevoegd lesgeven dan docenten die extrinsiek gemotiveerd zijn? Zijn docenten te verdelen naar een groep die primair intrinsiek en een groep die extrinsiek gemotiveerd is?

Voorts komt de beroepsidentiteit aan de orde. Onze verwachting is dat docenten die hun identiteit primair ontlene aan het vak dat ze overdragen, de meeste moeite hebben met het lesgeven binnen leergebieden. Dat gaat in hun ogen in tegen alles wat ze doen en wat ze geleerd hebben. Docenten die hun identiteit ontlene aan het omgaan met /begeleiden van leerlingen zouden hiermee minder problemen hebben. Nagegaan zal worden in hoeverre docenten zijn te verdelen in aan de ene kant de vakdocent en aan de andere kant de leerlingbegeleider en of de 'vakdocenten' meer problemen hebben met leergebieden.

De beschrijving van de achtergrondkenmerken van de responderende docenten is in bijlage 1 ondergebracht.

2 Onbevoegd lesgeven

2.1 Inleiding

Volgens het Platform VVVO komt het steeds vaker voor dat de docenten aangesloten bij de vakverenigingen onbevoegd lessen verzorgen in de onderbouw. In totaal 553 docenten uit het onderzoek geven les in de onderbouw. We hebben hen naar hun ervaringen gevraagd. Hoeveel docenten geven onbevoegd les in de onderbouw? Hoe vaak komt dit voor? In welke vakken geven ze onbevoegd les? Voelen ze zich bekwaam? Krijgen ze extra begeleiding om zich hierop voor te bereiden?

Wat zijn hun ervaringen met onbevoegd lesgeven? Welke problemen hebben ze? Aan welke ondersteuning hebben ze behoefte? Geven ze hogere of lagere rapportcijfers voor hun werk dan docenten die niet onbevoegd lesgeven?

2.2 Onbevoegd lesgeven

Een kwart van de docenten in de onderbouw geeft wel eens lessen onbevoegd. Tweederde van hen doet dit regelmatig waarbij de lesuren zijn ingeroosterd en het past binnen het beleid van de school. Het gemiddeld aantal uren per week dat onbevoegd wordt gegeven is zes. Dit is relatief het hoogst bij de classici (14 uur), filosofie (11 uur), drama (9 uur), economie (8 uur), en levensbeschouwing (7 uur). Rond het gemiddelde zitten maatschappijleer, geschiedenis en wiskunde met ieder 5 uur. Beneden het gemiddelde zitten docenten in de vakken aardrijkskunde (1 uur) en lichamelijke oefening (2 uur), natuurkunde (4 uur).

Gemiddeld is deze zes uur ruim eenderde van de lesomvang. Vijfentwintig procent van de onbevoegden geeft meer dan de helft van het aantal lesuren onbevoegd les.

In welke vakken geeft men onbevoegd les? Hieronder staat een schema met per vakvereniging de vakken die onbevoegd worden gegeven. Zo'n 10 procent van de docenten geeft het vak (nog) onbevoegd omdat ze in opleiding zijn. Uit schema 2.1 blijkt verder dat het veelal om aanverwante vakken gaat.

Schema 2.1: Overzicht van de vakken waarin onbevoegd les wordt gegeven, per vakvereniging

VCN (classici)	Geschiedenis, Nederlands, wiskunde, klassieke talen
VECON (economie)	Leergebied aardrijkskunde + geschiedenis, economie, management&organisatie, wiskunde
NVLM (maatschappijleer)	Geschiedenis, godsdienst, informatiekunde
NVON (natuurwetenschappen)	Algemene Natuurwetenschappen, biologie, natuurkunde, scheikunde, verzorging, wiskunde, biologie, mens&natuur, informatiekunde+wiskunde, natuur+scheikunde, techniek, verzorging,
KVLO (lichamelijke opvoeding)	Verzorging, biologie, Duits, Frans, aardrijkskunde, wiskunde, Engels, mentorlessen
VGN (geschiedenis)	Aardrijkskunde, maatschappijleer, Duits, informatiekunde, economie, levensbeschouwelijke vorming, biologie
VLBV (beeldende vakken)	Creatieve vorming, tekenen
VFVO (filosofie)	Aardrijkskunde, kunstzinnige- en culturele vorming, filosofie
VDLG (levensbeschouwing en godsdienst)	Geschiedenis, informatiekunde, mens&maatschappij, kunstzinnige- en culturele vorming, Latijn, Grieks, maatschappijleer, combinaties geschiedenis, aardrijkskunde, maatschappijleer
BDD (drama)	Drama

Het ontbreken van bevoegde docenten in het personeelsbestand van de school is de meest genoemde reden voor onbevoegd lesgeven (60%). Volgens 42 procent hangt het samen met het docententekort. Bij 22 procent van de docenten is er doelbewust vanuit de onderwijsmethode voor gekozen. De pedagogiek is dan belangrijker dan het vak. Eén op de tien docenten die onbevoegd lesgeeft, is zij-instromer en is (nog) niet bevoegd en 10 procent zegt helemaal geen bevoegdheid nodig te hebben. De meeste docenten die onbevoegd lesgeven voelen zich voldoende bekwaam (45%) of ruim voldoende bekwaam (42%). Dertien procent van de docenten die onbevoegd lesgeven, voelt zich hiervoor onbekwaam.

Krijgen docenten die onbevoegd lesgeven extra begeleiding?

Van de 136 docenten die onbevoegd lesgeven krijgt 43 procent steun of begeleiding (zie tabel 2.2). Meer dan de helft zegt geen enkele vorm van steun of begeleiding te krijgen.

Een kwart van de docenten die onbevoegd lesgeeft, heeft een collega die hen begeleidt. Eén op de tien krijgt extra uren om zich voor te bereiden en 17 procent volgt een externe opleiding om een bevoegdheid te halen. Drie procent wordt intern opgeleid en eveneens drie procent krijgt extra voortgangsgesprekken. Eén op de tien krijgt extra faciliteiten om zich te bekwamen.

Tabel 2.2: Begeleiding en steun bij onbevoegd lesgeven, % ja, n=136, meer antwoorden mogelijk

	% ja
Begeleiding door collega's	25
Extra uren voorbereiding	9
Extra scholing voor bekwaamheid	13
Extra scholing voor bevoegdheid	17
Interne opleiding	3
Extra voortgangsgesprekken	3
Faciliteiten (leermiddelen, financiën)	11
<i>Geen enkele vorm van begeleiding of steun</i>	<i>57</i>

Van de 136 docenten die onbevoegd lesgeven heeft ook exact 57 procent behoefte aan steun en begeleiding. De volgende worden genoemd (zie tabel 2.3).

Tabel 2.3: Behoeftte aan steun en begeleiding bij docenten die onbevoegd lesgeven

Tijd	17x
Opleiding, scholing, vakinhoudelijke nascholing	12x
Begeleiding	10x
Overleg, afstemming vaksectie	8x
Steun management	7x
Faciliteiten (ook kleinere klassen)	4x
Intervisie/coach	4x
Lesmateriaal (ook ICT/werkruimte)	3x

Er is veel behoefte aan (ontwikkel)tijd. Veel docenten hebben behoefte aan meer tijd om zich voor te bereiden. Een ander deel van de docenten heeft behoefte aan (vakinhoudelijke) scholing om zich beter te bekwalen voor het nieuwe vak. *Het zou mooi zijn als de school mij zou sponsoren zodat ik mijn opleiding af kan maken, financieel of door iets meer begeleiding.*

Overleg en een goede afstemming in de vaksectie is ook een wens van veel docenten. Een paar keer wordt gewezen op behoefte aan steun van de schoolleiding. Men heeft zich 'opgeofferd' om onbevoegd lessen te geven; er is echter weinig aandacht of steun van de schoolleiding voor de problemen die er dan uit voortkomen.

Er is geen verschil in het percentage docenten dat steun wil al naar gelang men nu wel of niet steun krijgt. Ook diegenen die nu al begeleiding krijgen, hebben evenveel ondersteuningsbehoeften als diegenen die dit niet krijgen.

2.3 Verschillen tussen docenten die onbevoegd en bevoegd lesgeven

Verschillen docenten die onbevoegd lesgeven qua achtergrondkenmerken van diegenen die bevoegd lesgeven? Ja, docenten die onbevoegd lesgeven:

- hebben significant minder onderwijservaring (13 om 19 jaar) en zijn ook jonger
- zitten op kleinere scholen met gemiddeld significant minder leerlingen, minder docenten, minder vakcollega's en
- zitten significant vaker op scholen die met projecten/integratie of competenties werken.

Het zijn dus vooral jonge docenten op relatief kleine scholen die onbevoegd lesgeven.

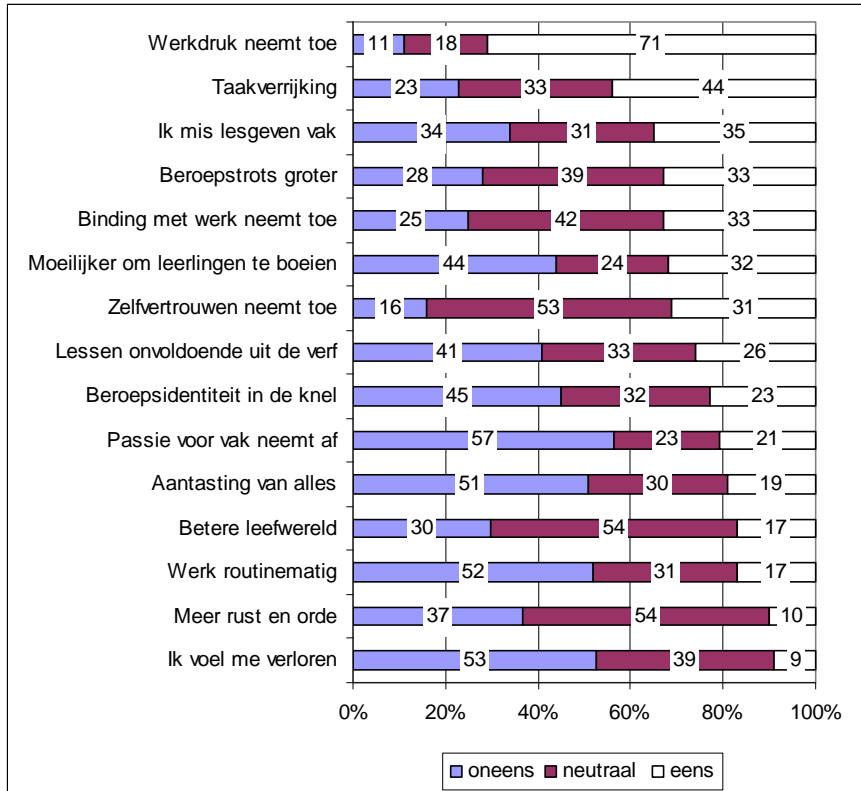
2.4 Ervaringen met onbevoegd lesgeven

Wat betekent het onbevoegd lesgeven voor zowel diegenen die onbevoegd lesgeven als voor diegenen die bevoegd lesgeven, maar collega's hebben die onbevoegd zijn. We kijken vooral naar de persoonlijke ervaringen.

Eerst gaan we in op de docenten die zelf onbevoegd lesgeven.

De werkdruk neemt toe, zegt 71 procent van de docenten die onbevoegd lessen geven (zie grafiek 2.1). Ruim veertig procent vindt het een taakverrijking maar ook een kwart is het hiermee oneens.

Grafiek 2.1: Eigen ervaringen met onbevoegd lesgeven, docenten die zelf onbevoegd lesgeven (n=136)

De beroepstrots wordt groter, de binding met het werk neemt toe, het zelfvertrouwen neemt toe, zegt telkens eenderde op deze onderwerpen. Ook eenderde zegt dat ze het lesgeven in het eigen vak missen en dat ze het moeilijker vinden om leerlingen te boeien in hun lessen.

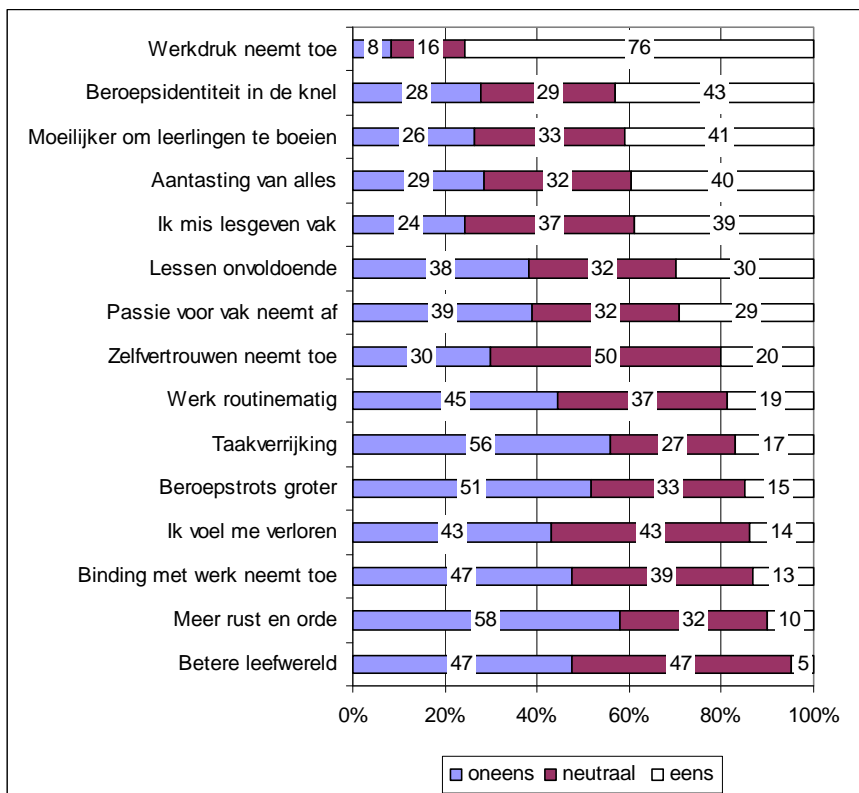
Een kwart denkt dat zijn lessen door het onbevoegd lesgeven onvoldoende uit de verf komen. Een deel van de docenten (tussen de 10 en 25 procent) is uitgesproken negatief over het onbevoegd lesgeven. Eén op de vijf ziet het als een aantasting van alles van men doet en heeft geleerd. Bij eveneens één op de vijf neemt de passie voor het vak af. Eén op de tien voelt zich verloren door het onbevoegd lesgeven.

Docenten met collega's die onbevoegd lesgeven

Welke ervaringen hebben de collega's van docenten die onbevoegd lesgeven? Wat betekent het als iemand jouw vak onbevoegd gaat geven?

Ook zij zien dat hun eigen werkdruk toeneemt doordat collega's het vak onbevoegd geven (zie grafiek 2.2). Voorts zijn ze van mening dat hun beroepsidentiteit in de knel komt doordat collega's hun vak onbevoegd geven. Twee op de vijf denken dat

Grafiek 2.2: Eigen ervaringen met onbevoegd lesgeven van collega, collega's (n=397)

het moeilijker wordt om leerlingen te boeien als onbevoegd wordt lesgegeven. Dit lijkt mogelijk vreemd omdat een onbevoegde collega geen invloed hoeft te hebben op de eigen lessen. Mogelijk dat dit komt door afstemming in thema's en onderwerpen die aan de orde worden gesteld. Het zou kunnen zijn dat bevoegde docenten hier concessies doen. Eveneens twee op de vijf ziet het als een aantasting van alles wat men doet en heeft geleerd. Ze zien minder de positieve effecten. Men denkt niet dat het een betere leefwereld oplevert of taakverrijking, of dat de beroepstrots toeneemt, of meer rust en orde in de klas.

De factoranalyse binnen de hele groep respondenten wijst uit dat er drie groepen docenten zijn te onderscheiden. De eerste groep ziet het vooral als een aanslag op de passie voor het vak, ze voelen zich verloren, hun beroepsidentiteit komt in de knel, ze missen het lesgeven in het eigen vak en het werk wordt routinematig. Ruim een kwart van de respondenten scoort hoog op deze factor (minstens 17 van de 25 punten). De tweede groep ziet het als taak verrijking, het zelfvertrouwen neemt toe, de binding met het werk wordt groter, de beroepstrots neemt toe en er ontstaat een betere leefwereld voor de leerlingen. Twintig procent van de respondenten scoort hoog (ten minste 17 van de 25 punten) op de ze factor. De derde groep is de groep die ervaart dat de werkdruk toeneemt. Deze groep overlapt met de eerste twee.

De groep die het als een taakverrijking ziet geeft zelf vaker onbevoegd lessen, acht zich hiervoor altijd bekwaam en krijgt hierbij vaker begeleiding van een collega. Deze docenten werkt relatief vaker in de basisberoepsgerichte leerweg en vonden het bij de beroepskeuze belangrijk om met kinderen te kunnen werken.

De docenten die onbevoegd lesgeven zien als een aanslag op de passie voor hun vak achten zich hiervoor vaker onvoldoende bekwaam en krijgen daarbij minder begeleiding van een collega. Deze groep is relatief oververtegenwoordigd in de gemengde/theoretische leerweg van het vmbo.

Onder diegenen die zelf onbevoegd lesgeven zien we dat de groep die het ziet als taakverrijking (n=40) groter is dan de groep die het ziet als een aanslag op hun passie (n=23). Desalniettemin, ruim 20 procent van de onbevoegden ziet het onbevoegd lesgeven als een aanslag op de beroepsidentiteit, de passie voor het vak. Ze hebben er blijkbaar niet vrijwillig voor gekozen.

Invloed van leeftijd

De docenten zijn onderverdeeld in drie leeftijdscategorieën: tot en met 35 jaar tussen 36 en 50 jaar en ouder dan 50 jaar. Zijn er verschillen in ervaringen met onbevoegd lesgeven tussen jongeren en ouderen?

We treffen geen verschillen aan tussen jongeren en ouderen. Er is één significant verschil in de groep die zelf niet onbevoegd lesgeeft. Jongeren in deze groep zijn meer dan ouderen van mening dat door het onbevoegd lesgeven de werkdruk toeneemt.

2.5 Rapportcijfers en tevredenheid

De respondenten is gevraagd een rapportcijfer te geven voor de kwaliteit van hun werk (zie tabel 2.4). In de tabel is tevens het percentage respondenten dat een onvoldoende geeft. De passie voor het vak, de inhoud van het werk en de binding met collega's wordt met ruime voldoende beloond. Meer dan de helft van de respondenten geeft een onvoldoende voor de taakbelasting. Ruim twintig procent van de docenten geeft een onvoldoende voor de uitvoerbaarheid van het werk en bijna eenderde een onvoldoende voor de regelruimte in het werk. Vijftien procent is niet trots op zijn beroep.

Tabel 2.4: Rapportcijfers kwaliteit van het werk, en percentage onvoldoenden, bij onbevoegden en bevoegden

	onbevoegd	bevoegd	totaal	% onvoldoende bij onbevoegden	% onvoldoenden bij bevoegden
Inhoud van het werk	7,7	7,7	7,7	3	3
Binding met collega	7,1	7,0	7,0	6	10
Uitvoerbaarheid werk	6,5	6,4	6,4	21	23
Beroepstrots	7,1	6,9	6,9	16	15
Regelruimte werk	6,1	6,1	6,1	30	31
Passie voor het vak	8,2	8,2	8,2	2	2
Taakbelasting**	5,1	5,5	5,4	58	50

** significant < .05

Geven docenten die onbevoegd lesgeven andere rapportcijfers voor hun werk dan docenten die bevoegd lesgeven?

Nee, we hebben docenten zeven werkaspecten voorgelegd. Er is weinig verschil. Echter op één punt is er een duidelijk significant verschil. Docenten die onbevoegd lesgeven geven een significant lager cijfer (5,1) voor hun taakbelasting dan docenten die niet onbevoegd lesgeven (5,5). Precies 50 procent van diegenen die bevoegd lesgeven geeft een onvoldoende voor de ervaren taakbelasting en bij de onbevoegden is dat 58 procent. Dit bevestigt nog eens dat onbevoegd lesgeven gepaard gaat met een grotere ervaren taakbelasting.

Leeftijd

Zijn er verschillen in rapportcijfers tussen jongeren en ouderen. We hebben de drie leeftijdscategorieën vergeleken (zie tabel 2.5).

Tabel 2.5: Rapportcijfers, naar leeftijdscategorie en naar onbevoegden en bevoegden

	Onbevoegd		Bevoegd	
	<36 jaar	>50 jaar	<36 jaar	>50 jaar
Inhoud van het werk	7,9	7,5	7,9	7,7
Binding met collega	7,5	6,8	7,3	6,8
Uitvoerbaarheid werk	6,9	6,3	6,6	6,3
Beroepstrots**	7,8**	6,9**	7,3	6,8
Regelruimte werk**	6,6**	6,1**	6,1	6,1
Passie voor het vak	8,4	8,1	8,2	8,3
Taakbelasting**	4,3**	5,8**	5,0	5,7

** significant < .05

Bij de bevoegde docenten zijn er geen significante verschillen in rapportcijfers, hoewel er op enkele punten grote verschillen lijken.

Bij de docenten die onbevoegd lesgeven geven jonge hogere cijfers voor hun beroepstrots en regelruimte in het werk dan oudere docenten. Ouders daarentegen geven een veel hoger cijfer voor de ervaren taakbelasting.

Tevredenheid

Er is gevraagd zeven aspecten in het werk te rangordenen naar tevredenheid.

Het meest tevreden zijn de respondenten over het omgaan met leerlingen. Op de tweede plaats staat het overbrengen van het vak dat men geeft. op de derde plaats het enthousiasme van de leerlingen en op nummer vier de afwisseling in het werk. Het minst tevreden is men over de niet-lesgebonden taken en de schoolorganisatorische taken.

Zijn er verschillen in tevredenheid tussen docenten die onbevoegd lesgeven en de docenten die bevoegd lesgeven (zie tabel 2.6)? De docenten die onbevoegd lesgeven zijn significant meer tevreden over de afwisseling in het werk. De docenten die lesgeven in het vak waarvoor ze bevoegd zijn zijn significant meer tevreden over het overbrengen van het vak. Op de andere aspecten zijn er geen verschillen.

Tabel 2.6: Tevredenheid over taakaspecten, 1= meest tevreden, 7 = minst tevreden.

	Onbevoegden	Bevoegden
Overbrengen van mijn vak	3,3**	2,9**
Omgaan met leerlingen	2,7	2,7
Enthousiasme van leerlingen	3,3	3,3
Niet-lesgebonden taken	5,3	5,3
Taken in de schoolorganisatie	5,4	5,3
Afwisseling in het werk	3,7**	4,1**
Samenwerken met collega's	4,3	4,3

** significant < .05

Naar leeftijdscategorie is er slechts één verschil. Van de bevoegde docenten zijn het vooral de ouderen die het meest tevreden zijn over het overbrengen van hun vak.

2.6 Condities

Van de 397 bevoegde docenten geeft 34 procent een open antwoord op de vraag naar de condities waaraan voldaan moet zijn voordat men onbevoegd les zou willen geven. Een deel hiervan (28%) geeft aan dit nooit te willen of dat schoolleidingen dit nooit zouden moeten toestaan. Het andere deel (72%) geeft de volgende condities voordat docenten onbevoegd les mogen geven (zie tabel 2.7).

Tabel 2.7: Condities aan onbevoegd lesgeven, n=85

Tijd (voor voorbereiding/ontwikkeltijd)	18x
Bijscholing (vakinhoudelijke nascholing)	17x
Steun schoolleiding	13x
Afstemming in vaksectie	9x
Begeleiding	8x
Faciliteiten	6x
Coaching (door collega, schoolleiding)	6x
Goed lesmateriaal	5x
Meer salaris	3x

Het meest genoemd wordt tijd om zich voor te bereiden op het nieuw te geven vak. Ook vaak als conditie genoemd worden bijscholing en vakinhoudelijke nascholing. Veel antwoorden geven aan dat er behoefte is aan steun, coaching, visie van de schoolleiding bij de invoering van leergebieden. *De schoolleiding moet inhoudelijk belangstelling hebben.* Afstemming en consensus in de vaksectie wordt ook genoemd.

2.7 Samenvatting

Een kwart van de docenten geeft wel eens onbevoegd lessen in de onderbouw. Gemiddeld worden door deze docenten 6 uur per week onbevoegd les gegeven. Gemiddeld is dit eenderde van de lesomvang. Bij een kwart is het meer dan de helft van de lestaak.

Het ontbreken van bevoegde docenten in het docentencorps en het tekort aan docenten zijn de belangrijkste redenen voor onbevoegd lesgeven. Bij één op de vijf docenten spelen onderwijskundige of pedagogische redenen een rol.

Docenten die onbevoegd lesgeven hebben in vergelijking tot de docenten die uitsluitend bevoegd lesgeven minder leservaring, zijn jonger, werken vaker op kleine scholen en op scholen die vernieuwend actief zijn.

De meeste docenten die onbevoegd lesgeven achten zichzelf bekwaam om de lessen te geven. Dertien procent acht zich echter niet bekwaam.

Docenten die onbevoegd lesgeven zien het vooral als taakverzwarend. Ze geven een significant lager cijfer voor de ervaren taakbelasting. Een derde deel mist het lesgeven in het eigen vak.

Een substantieel deel van de docenten die onbevoegd lesgeven (20 procent) is negatief over de gevolgen: de passie voor het vak neemt af, de beroepsidentiteit komt in de knel en ze voelen zich verloren.

Bijna zestig procent van de docenten die onbevoegd lesgeeft, wil ondersteuning en/of begeleiding, terwijl maar 40 procent dit krijgt. Wensen op dit gebied zijn: meer voorbereidingstijd, betere afstemming binnen teams, begeleiding, lesmateriaal, bijscholing en steun van het management.

Collega's die zelf bevoegd lesgeven zien eveneens dat de werkdruk toeneemt. Voorts zien ze dat de beroepsidentiteit in de knel komt.

Ruim een kwart wil absoluut niet onbevoegd lesgeven. Dit komt overeen met de groep die een negatieve attitude heeft. Bijna driekwart echter wil dit onder voorwaarden wél doen.

3 Lesgeven binnen leergebieden

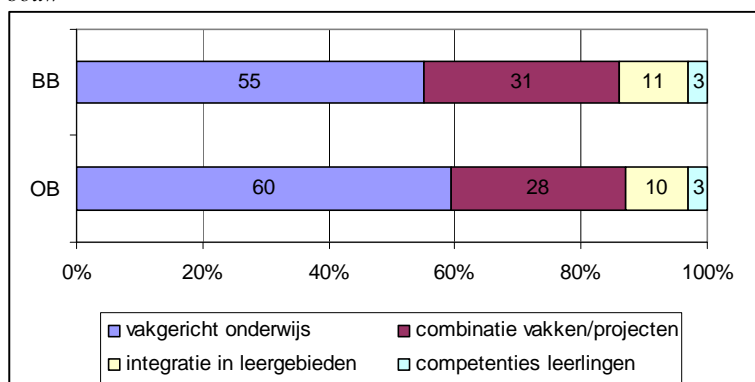
3.1 Inleiding

In hoofdstuk 3 gaan we in op het lesgeven binnen leergebieden in de onderbouw. Hoeveel docenten geven les binnen leergebieden? Hoe vaak komt dit voor? Krijgen ze extra begeleiding? Aan welke vormen van ondersteuning hebben ze behoefte? Verschillen ze qua achtergrondkenmerken van docenten die niet binnen leergebieden werken? Wat zijn hun ervaringen met het werken binnen leergebieden? Welke problemen hebben ze? Geven ze hogere of lagere rapportcijfers voor hun werk dan docenten die niet binnen leergebieden lesgeven?

3.2 Lesgeven binnen leergebieden

De onderwijsontwikkeling in de onderbouw wordt door boven- en onderbouwdocenten gelijkmatig ingeschat, zoals grafiek 3.1 laat zien. Het onderwijs in de onderbouw wordt overwegend gekenmerkt door vakgericht onderwijs. Op ruim een kwart van de scholen is er sprake van een combinatie van vakken en projecten. Op één op de tien scholen is er sprake van leergebieden en in drie procent van de scholen is er volgens de docenten samenhang op het niveau van de competenties van leerlingen.

Grafiek 3.1 Onderwijsontwikkeling onderbouw, uitgesplitst naar docenten onder- en bovenbouw

Van de 533 docenten in de onderbouw geeft 29 procent wel eens les binnen leergebieden (13%), in leerteams (14%) of in andere verbanden (3%³). In de categorie anders worden genoemd; clusters, afdelingen, competentiegericht onderwijs, Dalton, domeinen, jaarteam, kernteam, koepels, leertuinen, projecten, profielmiddagen, units.

We gebruiken voor al deze vormen in het verdere verloop van dit hoofdstuk de term leergebieden.

Het meest komt lesgeven binnen leergebieden voor bij de docenten lichamelijke opvoeding (40%), maatschappijleer (38%) en geschiedenis (37%). Relatief het minst bij klassieke talen (11%), economie (16%) en wiskunde (17%). Docenten in de natuurwetenschappen (29%), levensbeschouwing en godsdienst (22%) en filosofie (33%) nemen een gemiddelde positie in.

Docenten die lesgeven binnen leergebieden geven eveneens vaker aan wel eens onbevoegd lessen te geven (36%) terwijl dit in de totale groep docenten in de onderbouw een kwart was.

Lesgeven binnen leergebieden is bij bijna tweederde van de docenten beleid van de school en geen incident. Gemiddeld gaat het om vier uur per week. Het gemiddeld aantal uren is bij de docenten geschiedenis en de classici met 7 uur hoog. Lichamelijke Oefening en natuurwetenschappen liggen met 4 uur op het gemiddelde. Onder het gemiddelde zitten maatschappijleer (2 uur), levensbeschouwing en godsdienst (2 uur), wiskunde (3 uur), economie (2 uur) en filosofie (1 uur).

Gemiddeld is het aantal van vier uur per week bijna eenderde van de totale lesomvang. Bij 19 procent van de docenten is het aantal uren binnen leergebieden meer dan de helft van het totaal aantal lessen.

Bijna de helft van de docenten (48%) die werkt binnen leergebieden staat alleen voor de klas/groep, ruim een kwart (28%) werkt in een project en 17 procent werkt in teamverband. Zes procent ziet zich vooral als begeleider en 1 procent als toezichthouder.

Bijna alle docenten binnen leergebieden achten zich ruim voldoende (46%) of voldoende (44%) bekwaam om de lessen te geven. Negen procent acht zich onvoldoende bekwaam om binnen leergebieden les te geven.

Kortom, op sommige scholen komen leergebieden op kleine schaal voor.

3 Door afronding telt het totaal niet op tot de eerder genoemde 29 procent.

Krijgen docenten binnen leergebieden begeleiding en ondersteuning?

Van de 154 docenten die lesgeven binnen leergebieden krijgt 41 procent begeleiding en ondersteuning (zie tabel 3.1). Bijna een kwart (23%) van de docenten binnen leergebieden krijgt faciliteiten, 16 procent krijgt begeleiding van een collega, 18 procent krijgt extra taakuren om zich voor te bereiden. Zes procent krijgt extra voortgangsgesprekken om ervaringen uit te wisselen. Twaalf procent volgt een externe en nog eens 8 procent een interne opleiding om zich hierin te bekwamen.

Tabel 3.1: Begeleiding en steun bij lesgeven binnen leergebieden, % ja, n= 154, meer antwoorden mogelijk

	% ja
Begeleiding door collega's	16
Extra uren voorbereiding	18
Extra scholing	11
Interne opleiding	8
Extra voortgangsgesprekken	6
Faciliteiten (leermiddelen, financiën)	23
<i>Geen enkele vorm van begeleiding of steun</i>	59

Via een open vraag is gevraagd welke behoeften aan begeleiding en steun er leven bij de docenten die binnen leergebieden lesgeven. Tweederde van de docenten geeft een antwoord, waarvan er ook een deel aangeeft geen behoeften te hebben. Er is geen verschil in het percentage docenten dat steun wil naar gelang ze nu al wel of geen steun krijgen. Het is dus niet zo dat docenten die nu nog geen enkele vorm van begeleiding of steun ontvangen, meer of juist minder behoeften zouden hebben.

De volgende worden genoemd (zie tabel 3.2):

Tabel 3.2: Behoeftte aan ondersteuning

Bijscholing/vakinhoudelijke nascholing	22x
Tijd	16x
Faciliteiten (ook voor behalen bevoegdheid)	9x
Steun van de schoolleiding	8x
Coaching	6x
Begeleiding	4x
Afstemming sectie	4x
Meer salaris	3x

Het meest is er behoefte aan (vakinhoudelijke) scholing om zich te bekwamen in de vakken van het leergebied. De beschikbaarheid van tijd om zich voor te bereiden is een belangrijke factor. Bijvoorbeeld een docent: *Bij ons op school worden eenmalig 20 uren op jaarbasis gegeven om nieuwe projecten voor te bereiden. Vervolgens word je geacht de lessen op projectbasis te geven, waarbij verondersteld wordt dat je voortaan geen uren voorbereiding en nakijkwerk nodig hebt.* Steun van de schoolleiding wordt ook belangrijk gevonden. In een aantal open antwoorden komt duidelijk naar voren dat leergebieden 'van bovenaf' zijn ingevoerd en dat de docenten onvoldoende tijd, middelen, voorbereiding, mogelijkheid tot afstemming hebben gekregen. *Wij voeren science (techniek, natuurkunde en scheikunde) in. De directie denkt dat dat in twee jaar kan.* Duidelijkheid over de leergebieden wordt ook enkele keren genoemd: *Duidelijke inhoudelijke omschrijving van leergebieden waar vakinhoudelijke componenten duidelijk herkenbaar zijn. Nu waaieren allerlei methodes ver uiteen. Leergebieden zijn afhankelijk van de toevallige persoon die er op school aan trekt.* Afstemming binnen de vaksecties die bij een leergebied betrokken zijn is belangrijk.

Begeleiding van leerlingen en toezicht op leerlingen

Bijna de helft van de docenten in de onderbouw begeleidt wel eens leerlingen in het kader van bijv. individuele begeleiding of zelfwerkzaamheid. In meer dan de helft is dit structureel ingeroosterd door de school. Het gemiddeld aantal begeleidingsuren per docent is 2,5 uur. Gemiddeld is dit 20 procent van de wekelijkse lesomvang. Bij 7 procent bestaat het begeleiden meer dan 50 procent van de lestijd.

Toezicht houden op leerlingen in het kader van vervanging van een collega of 'ophokuren' wordt door ruim tachtig procent van de docenten gedaan. Gemiddeld is dit één uur per week. Ook dan is dit in meer dan de helft van de gevallen (52%) ingeroosterd door de school. Twee procent van de docenten houdt meer dan vijftig procent van de lesuren toezicht op leerlingen.

3.3 Verschillen tussen docenten buiten en docenten binnen leergebieden

Zijn er verschillen tussen docenten in de onderbouw die lesgeven binnen leergebieden en docenten die dat niet doen?

De verschillen zijn minder groot dan tussen docenten die onbevoegd/bevoegd lesgeven. Qua onderwijservaring en aantal docenten als indicatie voor schoolgrootte zijn er geen verschillen.

Qua schoolontwikkeling is er wel een verschil. Docenten binnen leergebieden werken vaker op scholen die al aan projecten, vakkenintegratie of aan integratie via competenties van leerlingen doen. Toch werkt ook ruim veertig procent van de docenten binnen leergebieden op scholen die zich hoofdzakelijk kenmerken door vakgericht onderwijs.

Verder werken docenten binnen leergebieden relatief vaker in het vmbo dan docenten die niet binnen leergebieden werken. Die werken meer in het havo/vwo/gymnasium.

Van de docenten in de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg werkt bijna tweederde binnen leergebieden.

3.4 Gevolgen voor de school

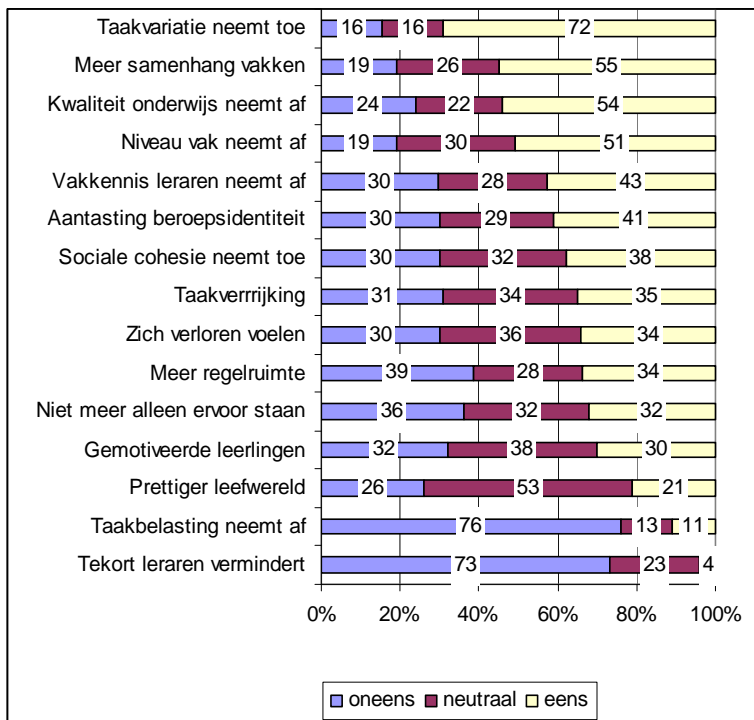
Wat zijn de gevolgen voor de school door het werken binnen leergebieden?

We maken onderscheid tussen docenten die zelf lesgeven in een leergebied (n=154) en de buitenstaanders en docenten die collega's hebben die lesgeven binnen leergebieden (n=379).

Docenten die lesgeven binnen leergebieden

Docenten die zelf binnen leergebieden lesgeven, zijn op het eerste gezicht positief over de invoering van leergebieden (zie grafiek 3.2). De taakvariatie neemt toe, zegt driekwart. De samenhang in vakken neemt toe zegt ruim de helft. Toch zegt ook ruim de helft dat de kwaliteit van het onderwijs afneemt en dat het niveau van het vak afneemt. De beroepsidentiteit wordt aangetast zegt 41 procent. Kortom, er lijken twee kampen te zijn.

Grafiek 3.2: Gevolgen voor school als gevolg invoering leergebieden, docenten die binnen leergebieden werken (n=154)

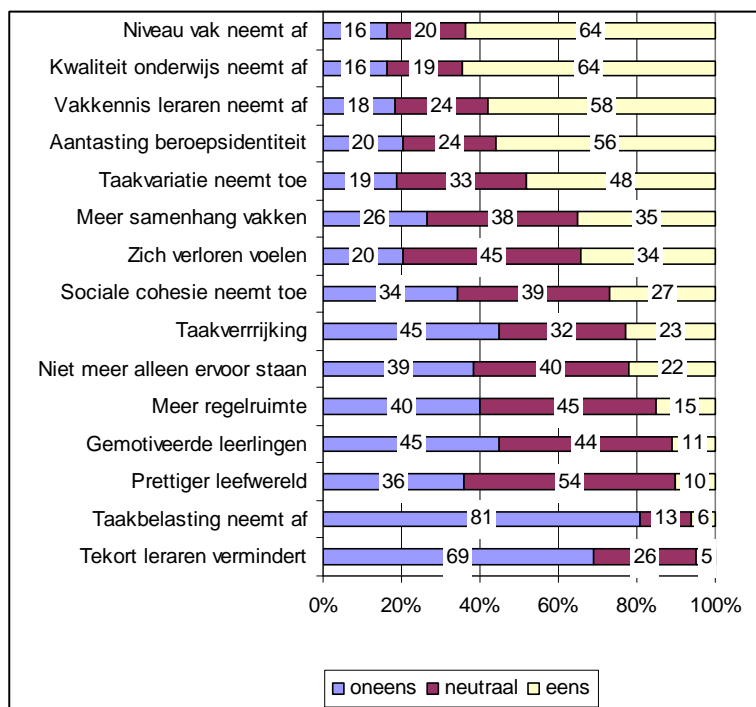

Eenderde ziet de invoering van leergebieden als taakverrijking, maar ook eenderde is het daarmee oneens. De sociale cohesie neemt toe volgens 38 procent van de docenten, maar ook 30 procent ontkent dit. Volgens 30 procent neemt het aantal gemotiveerde leerlingen toe, maar 32 procent is het hiermee oneens. Een prettiger leefwereld voor de leerlingen ontstaat voor 21 procent van de docenten in de leergebieden.

Duidelijk is ook dat de taakbelasting niet afneemt. Het tekort aan docenten neemt niet af door de invoering van leergebieden, als dat al een afweging is geweest bij het mogelijk maken van leergebieden. Dertig procent ziet meer gemotiveerde leerlingen, maar een even groot percentage is het hiermee oneens. -

Wat denken de docenten in de onderbouw die zelf niet binnen leergebieden werken? Bijna tweederde van de docenten die zelf niet binnen leergebieden werken, denkt dat door invoering van leergebieden het niveau van het vak en de kwaliteit van onderwijs afneemt (zie grafiek 3.3). De vakkennis neemt af en de beroepsidentiteit komt

Grafiek 3.3: Gevolgen voor school als gevolg invoering leergebieden, docenten die NIET binnen leergebieden werken (n=379)

in de knel, zegt ruim de helft. Ze zijn het niet eens met positieve effecten zoals de afname van de taakbelasting, toename van gemotiveerde leerlingen of meer taakverrijking.

Er is ook een groep positief. De taakvariatie neemt toe, zegt de helft. Eenderde denkt dat er door de invoering van leergebieden meer samenhang in de vakken ontstaat.

Het tekort aan docenten neemt niet af door de invoering van leergebieden, zo denken de docenten.

De factoranalyse wijst uit dat er binnen de hele groep respondenten drie groepen zijn te onderscheiden. De eerste groep ziet het vooral als toename van taakvariatie, samenhang tussen vakken wordt versterkt, ze zien meer gemotiveerde leerlingen, een prettiger leefwereld voor leerlingen en ze hebben meer het gevoel er niet meer alleen voor te staan. Ruim een kwart van de docenten in de onderbouw behoort tot deze groep (minstens 17 van de 25 punten).

De tweede groep maakt zich vooral zorgen over het onderwijsniveau, de kwaliteit van het onderwijs, de vakkennis van de docent neemt af, de beroepsidentiteit komt in de knel en ze voelen zich vaker verloren in school. Ruim 60 procent van de docenten behoort tot deze groep (minstens 17 van de 25 punten).

De derde groep ziet de invoering van leergebieden als een taakbelasting, maar het heeft ook invloed op het docententekort. Ze zijn een aparte factor, maar ook verspreid over de eerder genoemde groepen.

Diegenen die het lesgeven binnen leergebieden als taakvariatie zien (27%), voelen zich vaker dan de anderen bekwaam hiervoor, krijgen, zoals verwacht, vaker extra faciliteiten als steun. Ze krijgen opmerkelijk genoeg minder vaak begeleiding van een collega dan de docenten die het niet als taakvariatie zien. Blijkbaar vinden ze het zo aantrekkelijk, dat ze begeleiding niet nodig vinden.

Ook geven docenten die het als taakvariatie zien vaker les in de kadergerichte en de theoretische/gemengde leerweg van het vmbo en minder vaak in het havo/vwo. Ze geven vaker dan de anderen les op een vernieuwingschool en vonden het bij de beroepskeuze belangrijk om met kinderen te kunnen werken.

We hebben geen verschil aangetroffen in het onbevoegd lesgeven. Het aantrekkelijk vinden van het lesgeven binnen leergebieden, leidt niet tot de bereidheid dan ook meer lessen onbevoegd te willen geven.

De docenten die het lesgeven binnen leergebieden zien als niveauperlaging (61%) vinden bij de beroepskeuze het overdragen van het vak belangrijk. Qua bekwaamheid, schooltype, vernieuwingsschool hebben we geen verschillen aangetroffen.

Ook hier vinden we geen verschil wat betreft het onbevoegd lesgeven. Docenten die zich zorgen maken over het niveau geven niet meer of minder vaak onbevoegd les.

Van diegenen die lesgeven binnen leergebieden ziet de helft lesgeven binnen leergebieden als niveauperlaging (51%).

Leeftijd

Speelt de leeftijd een rol bij de ervaringen in het lesgeven binnen leergebieden (zie tabel 3.3). Ja, bij de buitenstaanders zijn het de oudere docenten het meest kritisch zijn en die de leergebieden zien als niveauperlaging.

In de groep docenten die zelf lesgeven in de leergebieden zijn het juist de jonge docenten die het meest kritisch zijn over het niveauperlies van het onderwijs door leergebieden.

Jonge docenten hebben dus het minst last van koudwatervrees voor leergebieden maar als ze daadwerkelijk lesgeven binnen leergebieden dan maken ze zich meer dan ouderen, zorgen over het niveauperlies. Door hun gebrek aan ervaring onderschatten ze blijkbaar de problemen met leergebieden. Ouderen kunnen dat beter inschatten.

Tabel 3.3: Percentage eens, naar buitenstaanders en leergebieden en naar leeftijdscategorie

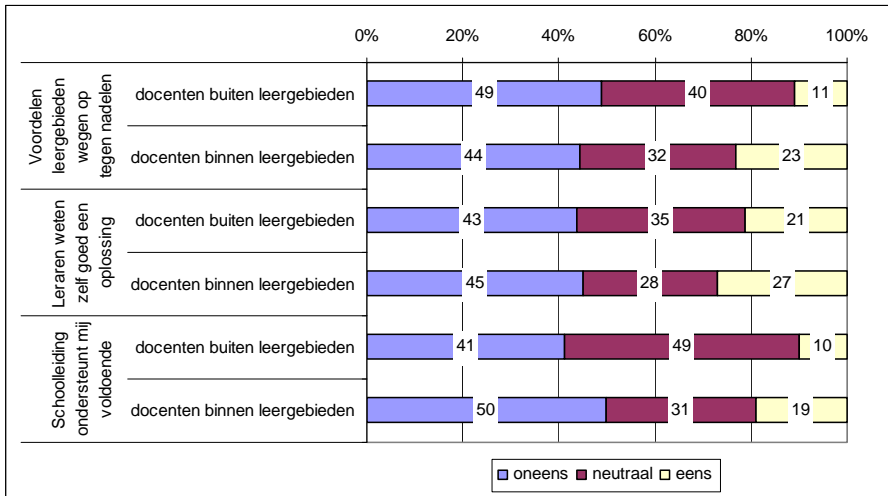
	Buitenstaanders		Binnen leergebieden	
	<36 jaar	>50 jaar	<36 jaar	>50 jaar
Kwaliteit onderwijs neemt af	47**	68**	78**	54**
Aantasting beroepsidentiteit	43**	56**	44	32
Niveau vak neemt af	51**	67**	67	50
Vakkennis docenten neemt af	47**	67**	52	39
Zich verloren voelen	26**	34**	54	32
Niveau onderwijs neemt af (factor)	53**	68**	63**	49**

** significant < .05

Stellingen

Hoe wordt gedacht over leergebieden? We hebben de respondenten een drietal stellingen voorgelegd (zie grafiek 3.3).

Grafiek 3.3: Meningen over leergebieden, docenten die binnen leergebieden werken (n=154) en docenten die niet binnen leergebieden werken (n=379)

De voordelen van leergebieden wegen niet op tegen de nadelen. Dit blijkt zowel bij de docenten die lesgeven binnen leergebieden als de docenten die dit niet doen. Docenten binnen leergebieden zijn iets positiever over leergebieden dan de buitenstaanders. Het percentage dat meer voordelen ziet dan nadelen is bij de docenten in de leergebieden 23 procent en bij de anderen 11 procent. Dit zou erop kunnen wijzen dat het deels koudwatervrees is bij de buitenstaanders. Toch zegt ook 44 procent van de docenten binnen leergebieden dat de voordelen niet opwegen tegen de nadelen. Ook de stelling dat docenten zelf goed een oplossing weten te vinden voor de problemen rond onbevoegd lesgeven, krijgt weinig steun. Een kwart is het ermee eens, terwijl bijna de helft het ermee oneens is. Het vermoeden van het Platform VVVO dat docenten veel problemen ervaren met het (onder)bevoegd lesgeven binnen leergebieden, lijkt hiermee te worden bevestigd. Schoolleidingen ondersteunen docenten onvoldoende bij het vinden van oplossingen rond leergebieden/teamonderwijs. Vijftig procent van de docenten binnen leergebiede-

den is deze mening toegedaan en één op de vijf is tevreden over de steun van de schoolleiding.

Bevoegd en onbevoegd binnen leergebieden

Onder de docenten binnen leergebieden zijn er die hun lessen bevoegd en anderen die hun lessen on(der)bevoegd geven (36%). Zijn er verschillen tussen deze twee groepen?

Ja, docenten binnen leergebieden die on(der)bevoegd hun lessen geven, krijgen in de eerste plaats significant minder steun in de vorm van externe begeleiding en extra faciliteiten. Op één aspect, begeleiding door een collega, krijgen zij meer steun, maar hier is het verschil niet significant.

In de tweede plaats zijn zij het opvallend veel vaker eens (43 om 18% bij de bevoegde docenten) met de stelling dat docenten zelf goed een oplossing weten te vinden voor de problemen rond onbevoegd lesgeven.

In de derde plaats zien ze meer negatieve gevolgen voor de school. Docenten die on(der)bevoegd lesgeven binnen leergebieden zijn significant minder te spreken over de rust en orde in de klas (67% minder rust en orde en bij bevoegden 34%) en de binding met het werk. Ze zien ze het lesgeven binnen leergebieden ook vaker dan bevoegde docenten als een aantasting van alles wat ze doen en geleerd hebben, als een afname van de beroepsidentiteit en vaker neemt bij hen de passie voor het vak af.

Het zijn dus juist diegenen die onbevoegd lesgeven binnen leergebieden die de minst goede ervaringen hiermee hebben.

Het is overigens niet zo dat docenten die onbevoegd lesgeven binnen leergebieden zich hiervoor minder bekwaam voelen. Er is een klein niet significant verschil 8% en 11%.

3.5 Rapportcijfers en tevredenheid

Verschillen de rapportcijfers voor aspecten van het werk tussen docenten die wel en niet lesgeven binnen leergebieden? (zie tabel 3.4)

Tabel 3.4: Rapportcijfers, uitgesplitst naar docenten die buiten en binnen leergebieden werken

	buiten leergebieden	binnen leergebieden	totaal	% onvoldoendes vakken	% onvoldoendes leergebieden
Inhoud van het werk	7,8	7,6	7,7	3	5
Binding met collega	7,0	7,1	7,0	9	8
Uitvoerbaarheid werk	6,4	6,4	6,4	22	25
Beroepstrots	6,9	7,0	6,9	15	18
Regelruimte werk	6,1	6,0	6,1	31	30
Passie voor het vak	8,2	8,2	8,2	2	1
Taakbelasting	5,4	5,3	5,4	51	54

Er zijn geen significante verschillen aangetroffen tussen docenten buiten en docenten binnen leergebieden in rapportcijfers voor de kwaliteit van het werk.

De helft van de docenten geeft een onvoldoende voor de ervaren taakbelasting. Bijna eenderde geeft een onvoldoende voor de regelruimte in het werk.

Qua verdeling (percentages onvoldoendes) zijn er evenmin verschillen. Opmerkelijk is wel dat docenten binnen leergebieden zich gemiddeld trotser voelen op hun beroep en het aantal onvoldoendes toch iets hoger is. Deze docenten scoren gemiddeld meer onvoldoende, maar ook relatief meer achten en negens en die trekken hun gemiddelde omhoog.

Tussen de docenten binnen leergebieden die bevoegd en on(der)bevoegd lesgeven zijn geen significante verschillen in rapportcijfers gevonden.

Leeftijd

Bij de buitenstaanders geven jonge docenten tot 35 jaar hogere rapportcijfers voor de uitvoerbaarheid van het werk, hun beroepstrots en de regelruimte. In de groep docenten die zelf binnen leergebieden werkt geven jonge docenten een hoger cijfer voor de binding met collega's en een lager rapportcijfer voor hun taakbelasting.

Tevredenheid

De respondenten is gevraagd zeven werkaspecten te rangordenen naar tevredenheid (zie tabel 3.5). In hoofdstuk 2 zijn de resultaten reeds besproken.

Tabel 3.5: Tevredenheid, 1 = meest tevreden, 7 = minst tevreden.

	Buitenstaanders	Docenten binnen leergebieden
Overbrengen van mijn vak	3,0	3,2
Omgaan met leerlingen	2,7	2,7
Enthousiasme van leerlingen	3,3	3,3
Niet-lesgebonden taken	5,3	5,4
Taken in de schoolorganisatie	5,3	5,3
Afwisseling in het werk	4,0	4,0
Samenwerken met collega's	4,4	4,2

Er zijn geen significante verschillen tussen docenten binnen en buiten leergebieden. Naar leeftijd (niet in tabel) blijkt dat jonge docenten die binnen leergebieden werken meer tevreden zijn over de samenwerking met collega's.

3.6 Condities en oplossingen

Met behulp van een open vraag hebben we docenten die niet binnen leergebieden lesgeven gevraagd naar condities waaraan voldaan zou moeten zijn alvorens zij binnen leergebieden zouden willen werken. In totaal zijn 184 open antwoorden gegeven, waarvan een deel aangeeft dat leergebieden op hun school niet zijn/worden ingevoerd en zij geen antwoord kunnen geven. Ook een deel van de respondenten (n=20) geeft aan dat onbevoegd lesgeven niet toegelaten mag worden. Ook 10 procent van de respondenten geeft aan onder geen enkele voorwaarde les te willen geven binnen leergebieden.

De overigen noemen de volgende condities:

Tabel 3.6: Condities waaronder men binnen leergebieden wil werken

Begeleiding	24x
Overleg en afstemming in leergebied	23x
Faciliteiten (financiën, leermiddelen, ICT)	20x
Extra (ontwikkel)tijd	12x
Bijscholing	12x
Steun management	12x
Overig	16x

Begeleiding, goed overleg en afstemming, extra faciliteiten zijn de belangrijkste condities om binnen leergebieden te werken. In de categorie overig werden een paar keer genoemd: kleinere klassen, verbeterde determinatie en ook eerst denken, dan doen.

Oplossingen voor knelpunten

Van de docenten buiten de leergebieden geven er 140 een antwoord op de vraag naar een oplossing voor de knelpunten die docenten ervaren. Dertig respondenten geven aan geen oplossing te weten en ook nog eens 25 menen dat hiervoor geen oplossing mogelijk is.

Het behalen van de benodigde bevoegdheid door het volgen van een opleiding wordt als de belangrijkste oplossing gezien (zie tabel 3.7). Met salaris, bonussen, faciliteiten moeten docenten worden gestimuleerd bevoegdheden te halen.

Begeleiding door ervaren docenten komt op de tweede plaats als oplossing. Over alle vragen die er leven, moet gesproken worden.

Een derde oplossing is dat het werken binnen leergebieden niet opgedrongen moet worden aan docenten. Individuele leren mogen niet worden gedwongen om binnen leergebieden te werken. Er moet verder meer ruimte komen voor de professional, dat wil zeggen dat de keus voor leergebieden door de vaksecties zelf moet worden genomen. Het moet niet van bovenaf door het management worden opgelegd. Daarnaast is het belangrijk dat de invoeringscondities goed zijn: faciliteiten, tijd, afstemming, kleine klassen e.d.

De introductie van nieuwe werkvormen worden eveneens als oplossing genoemd.

Tabel 3.7: Oplossingen, docenten buiten de leergebieden

Opleiding, bijscholing	24x
Begeleiding	14x
Niet dwingen om binnen leergebieden te werken	11x
Meer ruimte voor de professional	7x
Faciliteiten	5x
Nieuwe werkvormen	5x
Tijd	4x
Kleinere klassen	3x

Van de docenten die binnen leergebieden werken geven er 70 mogelijke oplossingen voor knelpunten. Een deel hiervan geeft in het antwoord aan niet direct een oplossing te kunnen geven, hoewel sommigen zich aan hun lot voelen overgelaten.

Begeleiding door de school- of de docentencoach wordt het meest genoemd (zie tabel 3.8). Een aantal reacties wijzen er ook op dat diegenen die niet binnen leergebieden willen werken een andere school moeten zoeken (zoek een school die het vak nog hoog in het vaandel heeft staan, je moet je eigen boontjes doppen en als je het niet wilt dan moet je een andere baan zoeken, sommigen geven het advies te switchen binnen het schoolbestuur). Bijscholing om de juiste bevoegdheid te halen is een belangrijke oplossing. Ook een paar reacties geven aan dat organisatorische duidelijkheid en afstemming (binnen de vaksectie, tussen schoolleiding en docenten) belangrijk is voor het succes van leergebieden.

Tabel 3.8: Oplossingen, docenten binnen leergebieden

Begeleiding	12x
Andere school zoeken	10x
Bijscholing	9x
Tijd	7x
Organisatorische duidelijkheid	3x
Elkaar helpen/ondersteunen	3x
Andere werkvormen (samen voor de klas)	2x
Overige	4x
Geen oplossing	11x

3.7 Samenvatting

Ruim een kwart van de docenten geeft les binnen leergebieden. Het meest komt het voor bij docenten lichamelijke opvoeding, maatschappijleer en geschiedenis. Bij tweederde van de docenten binnen leergebieden is het structureel beleid van de school om binnen leergebieden te werken. Gemiddeld gaat het om 4 uur per week. Bijna alle docenten voelen zich ruim of voldoende bekwaam om de lessen te geven. Negen procent acht zich onvoldoende bekwaam hiervoor.

Nog geen kwart van de docenten binnen leergebieden heeft extra faciliteiten gekregen om zich voor te bereiden. Zestien procent krijgt begeleiding van een collega en

18 procent heeft extra taakuren gehad. Tweederde van de docenten geeft aan begeleiding en steun te willen.

Er zijn relatief weinig verschillen tussen docenten die wel en die niet binnen leergebieden lesgeven. Docenten binnen leergebieden werken relatief vaker in het vmbo en docenten die niet binnen leergebieden lesgeven werken relatief vaker in het havo/vwo/gymnasium.

Docenten binnen leergebieden zijn op het eerste gezicht positief over de invoering van leergebieden. De taakvariatie en de samenhang in vakken nemen toe. Toch blijken er twee kampen te zijn. Ruim de helft van de docenten zegt dat door de invoering van leergebieden de kwaliteit van het onderwijs afneemt en dat het niveau van het vak afneemt. Driekwart is het oneens met de stelling dat de taakbelasting afneemt. Ook driekwart is het oneens met de stelling dat door invoering van leergebieden het tekort aan docenten zou afnemen. De voordelen van leergebieden (meer samenhang in vakken, sociale cohesie, gemotiveerde leerlingen en prettiger leefwereld) worden ten dele ondersteund.

Docenten die niet binnen leergebieden lesgeven zijn kritischer over het lesgeven binnen leergebieden. Volgens een derde nemen de kwaliteit van het onderwijs en van het vak af. Ruim de helft acht ziet het als een aantasting van de beroepsidentiteit.

Bijna de helft constateert ook dat de taakvariatie toeneemt en eenderde denkt dat er meer samenhang in vakken komt. Een kwart is het daarmee oneens. Een kwart denkt dat de sociale cohesie door leergebieden toeneemt, maar eenderde is het hiermee oneens.

Uit de voorgelegde stellingen blijkt dat docenten van mening zijn dat de voordelen van leergebieden niet opwegen tegen de nadelen. Een kwart denkt dat docenten zelf een oplossing voor de problemen kunnen vinden, de helft denkt dat docenten dat niet kunnen. De helft van de docenten vindt dat de schoolleiding de docenten onvoldoende ondersteunt bij het vinden van oplossingen rond leergebieden.

Als buitenstaander hebben jonge docenten minder last van koudwatervrees ten aanzien van leergebieden dan ouderen. Echter, jonge docenten die werken binnen leergebieden maken zich meer dan ouderen zorgen over het onderwijsniveau en ze zijn ontevredener over de taakbelasting. Jonge docenten binnen leergebieden zijn positiever dan ouderen over de onderlinge samenwerking en de binding met collega's.

On(der)bevoegde docenten die lesgeven binnen leergebieden verschillen van docenten die dat bevoegd doen. Ze krijgen minder steun en begeleiding, ze zijn er meer van overtuigd dat docenten zelf goed een oplossing kunnen vinden voor de problemen rond onbevoegd lesgeven en ze denken veel vaker dat de invoering van leergebieden negatieve consequenties heeft voor zowel henzelf, de school als de leerlingen.

Conclusie

Op één op de tien scholen wordt in de onderbouw gewerkt met leergebieden vooral in het vmbo. Op andere scholen zijn er soms vakoverstijgende projecten.

Uit dit onderzoek blijkt dat de docenten nog niet overtuigd zijn van de voordelen van leergebieden. De verwachte meerwaarde in pedagogische-didactische zin of de bestrijding van docenttekorten komt nog niet uit de verf. Docenten krijgen weinig steun en begeleiding bij de invoering van leergebieden, terwijl daaraan wel behoefte is. De schoolleiding kan de invoeringscondities verbeteren door faciliteiten beschikbaar te stellen zodat docenten hun ontbrekende bevoegdheden kunnen halen, voor structurele begeleiding te zorgen (schoolcoach), de beslissing voor leergebieden in overleg te nemen.

4 Docenten in de bovenbouw

4.1 Inleiding

In hoofdstuk 4 verschuift de aandacht naar de docenten die alleen lesgeven in de bovenbouw.

Ons onderzoek richt zich op onbevoegd lesgeven en leergebieden in de onderbouw. Docenten die alleen lesgeven in de bovenbouw is een verkorte vragenlijst voorgelegd.

Stel dat ze les zouden geven binnen leergebieden in de onderbouw, wat zouden ze dan verwachten? Onder welke condities zouden ze dit willen?

In hoeverre verschillen ze van de docenten in de onderbouw? Geven ze hogere rapportcijfers voor de kwaliteit van het werk of juist lagere?

4.2 Verwachtingen over lesgeven binnen leergebieden in de onderbouw

De docenten die uitsluitend lesgeven in de bovenbouw hebben we gevraagd: Stel dat u les zou gaan geven binnen leergebieden in de onderbouw, wat zou dat voor u betekenen? Op een lijst met items konden ze aangeven welke voor hen van toepassing waren. Welke verwachtingen hebben ze?

Uit grafiek 4.1 blijkt dat meer dan de helft verwacht dat de werkdruk toe zal nemen. Ik zal het lesgeven in het eigen vak missen, zegt 44 procent. Mijn passie voor het vak neemt af, denkt ruim eenderde. Eenderde denkt dat de eigen lessen onvoldoende uit de verf komen. Het wordt moeilijker om leerlingen te boeien denkt ruim een kwart. Zeventien procent verwacht dat het lesgeven binnen leergebieden taakverrijking zal betekenen. Zestien procent van de docenten denkt dat zijn/haar beroepsidentiteit in de knel komt en 14 beschouwt het als een aantasting van alles wat men doet en geleerd heeft.

De verwachtingen van de bovenbouwdocenten komen sterk overeen met diegenen die al lesgeven binnen leergebieden. Lesgeven binnen leergebieden betekent vooral een taakverzwaring. De bovenbouwdocenten verwachten geen positieve effecten, noch voor henzelf in de zin van een toename van het zelfvertrouwen of de beroeps-

trots, noch voor de leerlingen in de zin van een betere leefwereld of meer rust en orde in de klas.

Grafiek 4.1: Verwachtingen over lesgeven binnen leergebieden in de onderbouw, docenten bovenbouw

4.3 Rapportcijfers tevredenheid met werk

Verschillen docenten in de bovenbouw van docenten in de onderbouw wat betreft de tevredenheid over hun werk? De rapportcijfers van de docenten in de onderbouw en docenten in de bovenbouw zijn met elkaar vergeleken (zie tabel 4.1). We vinden weinig verschillen tussen onder- en bovenbouwdocenten wat betreft de waardering voor hun werk. Docenten in de bovenbouw zijn aanzienlijk minder tevreden over hun taakbelasting.

Tabel 4.1: Rapportcijfers voor kwaliteit werk

	Onderbouw	Bovenbouw	% onvoldoende Onderbouw	% onvoldoende Bovenbouw
Inhoud van het werk	7.7	7.8	3	4
Binding met collega	7.0	6.9	9	13
Uitvoerbaarheid werk	6.4	6.5	22	23
Beroepstrots	6.9	6.8	16	20
Regelruimte werk	6.1	6.2	31	33
Passie voor het vak	8.2	8.0	2	4
Taakbelasting	5.4	5.0	52	56

De verschillen in rapportcijfers tussen docenten in de boven- en in de onderbouw zijn gering. De docenten in de bovenbouw zijn ontevreden over de taakbelasting. Het verschil met de onderbouw is echter niet significant.

Ook de verdeling (percentage onvoldoendes) is ongeveer gelijk tussen boven- en onderbouw. Docenten in de bovenbouw geven over de gehele linie iets vaker een onvoldoende.

Tevredenheid

De respondenten konden zeven aspecten van werk rangordenen naar tevredenheid (zie tabel 4.2). De docenten in de onderbouw zijn meer dan in de bovenbouw tevreden over de omgang met leerlingen. Ze zijn daarentegen minder tevreden dan de bovenbouwdocenten over de niet-lesgebonden taken en de taken in de schoolorganisatie.

Tabel 4.2: Tevredenheid, 1= meest tevreden, 7 = minst tevreden.

	Onderbouw	Bovenbouw	Totaal
Overbrengen van mijn vak	3,0	3,2	3,1
Omgaan met leerlingen	2,7**	3,0**	2,8
Enthousiasme van leerlingen	3,3	3,4	3,4
Niet-lesgebonden taken	5,3**	5,0**	5,2
Taken in de schoolorganisatie	5,3**	5,1**	5,2
Afwisseling in het werk	4,2	3,9	4,0
Samenwerken met collega's	4,3	4,4	4,4

** significant < .05

4.4 Conditie en behoeften

Onder welke condities zou men bereid zijn les te geven binnen leergebieden en welke behoeften hebben docenten in de bovenbouw dan?

326 bovenbouwdocenten hebben hierop een open antwoord ingevuld. Ruim een kwart van de docenten (26%) geeft aan onder geen beding les te willen geven binnen leergebieden of dat liever niet te doen. Een deel hiervan geeft aan dit alleen te willen als het echt moet.

Eenderde van de docenten (32%) geeft aan geen specifieke condities te stellen aan het lesgeven binnen leergebieden. Ze geven vaak aan al ervaring te hebben in de onderbouw of geen enkel bezwaar te zien in het lesgeven binnen leergebieden in de onderbouw.

Twee op de vijf docenten in de bovenbouw geven aan eventueel les te willen geven binnen leergebieden maar dat dit aan condities is gebonden.

Autonomie en zeggenschap over de vakinhouden en werkvormen in de leergebieden is de meest genoemde conditie (zie tabel 4.3). Overleg en afstemming in de vaksectie (duidelijkheid) en begeleiding door collega's zijn ook belangrijk. Specifiek voor de bovenbouw is dat docenten eisen stellen aan de vakinhoud. Men wil geen vakinhoudelijke concessies doen. Ook veel docenten geven aan het te willen doen indien ze zelf inbreng hebben over de werkvormen. Men wil meer activerende werkvormen. Ook zijn er relatief veel docenten die roosterwensen hebben: (klein beginnen, kleine klas, één groep). Ook zegt een deel het wel te willen doen voor een hoger salaris.

Tabel 4.3: Conditie aan het lesgeven binnen leergebieden in de onderbouw

Autonomie, inbreng, zeggenschap, vertrouwen schoolleiding	18x
Overleg/afstemming in de sectie	16x
Begeleiding	16x
Als vakinhoud overeind blijft	15x
Opleiding	14x
Activerende werkvormen	13x
Tijd/taakuren	12x
Voldoende materiaal (lokaal, les, praktijk, ict)	12x
Roosterwensen (kleinschalig beginnen)	13x
Hoger salaris	11x
Steun management	6x
Doorgaande leerlijnen	4x

4.5 Algemene scholingsbehoeften

Op verzoek van één van de vakverenigingen hebben we alle respondenten gevraagd naar hun algemene scholingsbehoeften. Verschillen docenten in de onderbouw van docenten in de bovenbouw wat betreft algemene scholingsbehoeften? Tabel 4.4 geeft een overzicht.

Tabel 4.4: Ondersteuningsbehoeften docenten onderbouw en bovenbouw, percentage ja

	Onderbouw	Bovenbouw
Uitwisseling ervaringen collega's in de regio	62	68
Vakinhoudelijke nascholing	74	75
Vakdidactische nascholing	61	52**
Nascholing algemene didactiek	31	25
Scholing nieuwe werkvormen	60	55
Informatie ontwikkelingen vakinhoudelijk gebied	83	90
Informatie ontwikkelingen vakdidactisch gebied	75	66**
Informatie ontwikkelingen algemene didactiek	47	39
Informatie nieuwe werkvormen	72	67

sign. $p < .05$

Uit tabel 4.4 blijkt in de eerste plaats dat er grote scholingsbehoeften zijn bij de respondenten. Bijna alle docenten willen informatie ontvangen over vakinhoudelijke ontwikkelingen op hun vakgebied. Driekwart heeft behoefte aan vakinhoudelijke nascholing. Ruim tweede wil informatie over ontwikkelingen op vakdidactisch gebied en informatie over nieuwe werkvormen.

Tweederde wil in de regio ervaringen met andere collega's ontvangen

Op twee punten zien we significante verschillen tussen de boven- en onderbouwdocenten. Docenten in de onderbouw hebben meer behoefte aan vakdidactische nascholing en informatie op dit gebied.

Onze theoretische verwachting dat docenten in de bovenbouw meer behoefte zouden hebben aan vakinhoudelijke nascholing en informatie over vakinhouden wordt licht bevestigd, maar de verschillen zijn niet groot. Docenten in de onderbouw hebben meer dan bovenbouwdocenten scholings- en informatiebehoefte op het gebied van didactiek en pedagogiek. De verschillen zijn niet groot.

4.6 Verschillen docenten in de bovenbouw van docenten in de bovenbouw

Docenten in de bovenbouw zijn ouder (50 jaar) dan docenten in de onderbouw (46 jaar). Ook de onderrwijservaring is langer (22 jaar om 18 jaar in de onderbouw). De aanstellingsomvang van bovenbouwdocenten is weliswaar iets hoger, maar niet significant.

Het percentage mannen in de bovenbouw is significant hoger (68 om 62%) dan in de onderbouw.

Docenten in de bovenbouw hebben, zoals verwacht, hun onderrwijsbevoegdheid vaker via de universiteit of via een MO-akte behaald. Docenten in de onderbouw halen hun bevoegdheid vaker via een deeltijd-docentenopleiding of een zij-instromerstraject. Ook komen ze vaker via de NLO.

Docenten in de onderbouw zijn vaker lid van de CMHF dan docenten in de bovenbouw. In het gemiddeld aantal lessuren zit een significant verschil. Docenten in de bovenbouw geven gemiddeld 17 lessuren, in de onderbouw is dit gemiddeld 19. Het is mogelijk dat dit samenhangt met de BAPO, een regeling waarmee oudere docenten werktijd kunnen verminderen.

De scholen van docenten in de bovenbouw zijn gemiddeld qua leerlingen en docenten groter. Het aantal vakcollega's in de sectie is eveneens iets groter bij de bovenbouwdocenten. Dit verschil is niet significant.

Docenten in de bovenbouw zijn - logisch - vaker dan docenten in de onderbouw verbonden aan scholen met een havo/vwo-afdeling.

4.7 Samenvatting

Ruim de helft van de docenten in de bovenbouw verwacht dat de werkdruk toe zal nemen als zij lesgeven binnen leergebieden. Ruim twee op de vijf docenten verwacht dat ze het lesgeven in hun eigen vak zullen missen. Zestien procent denkt dat het een aantasting is van alles wat men doet en heeft geleerd.

In het algemeen verwachten de docenten weinig positiefs van het lesgeven binnen leergebieden. Zeventien procent denkt dat het een taakverrijking is.

Uit de open antwoorden blijkt dat een kwart van de respondenten niet bereid is om les te geven binnen leergebieden. Men acht zich niet geschikt en men ziet het als een aantasting van het vak. Ongeveer een derde van de docenten is zonder meer, zonder condities of behoeften, bereid om les te geven binnen leergebieden. Men heeft er al ervaring mee of ziet het als taakverrijking. Ruim 40 procent van de docenten zou dit willen doen indien aan condities is voldaan. De meest genoemde conditie is behoud van autonomie en zeggenschap over de aanpak van leergebieden. Op de tweede plaats staat overleg/afstemming in de vaksectie die goed moet zijn. Ook een belangrijke conditie is dat men begeleid wil worden door een collega. Op de vierde plaats staat dat men bij het werken binnen leergebieden geen concessies wil doen aan de vakinhoud. Andere condities die genoemd worden, zijn: opleiding hiervoor willen volgen, zeggenschap over de werkvormen, tijd om zich voor te bereiden, materiaal, roosterwensen (kleine stapjes) en steun van het management.

Docenten in de bovenbouw verschillen op een aantal punten van docenten in de onderbouw. Docenten in de bovenbouw zijn ouder, hebben meer jaren onderwijservaring, werken op grotere scholen met gemiddeld meer leerlingen en docenten. Qua tevredenheid met het werk (inhouding van het werk, binding met collega's, uitvoerbaarheid e.d.) zijn er weinig verschillen. Docenten in de onderbouw willen meer dan docenten in de bovenbouw vakdidactische nascholing en informatie.

5 Intrinsieke motivatie en beroepsidentiteit

5.1 Inleiding

Op verzoek van de Onderwijsgemeenschap Venlo en omstreken (OGVO) is nagegaan wat het belang is van de intrinsieke motivatie bij de beroepskeuze. Onze 'theoretische' stelling luidt dat docenten die vooral intrinsiek gemotiveerd zijn respectievelijk hun beroepsidentiteit vooral ontleen aan het vak dat ze geven, meer problemen hebben met het (onbevoegd) lesgeven of het lesgeven binnen leergebieden. In dit hoofdstuk willen we dit nagaan.

5.2 Beschrijving intrinsieke motivatie

De respondenten is gevraagd hoe belangrijk motieven waren om docent te worden. In tabel 5.1 staat het percentage van de respondenten dat het voorgelegde motief (zeer) belangrijk vindt.

Tabel 5.1: Motief om docent te worden, percentage (zeer) belangrijk

	Onderbouw n=533	Bovenbouw n=443	Totaal n=976
Lesgeven interessant werk	86	85	85
Overbrengen van vak	83	86	84
Met kinderen kunnen werken	75	66	71**
Zelfstandigheid/verantwoordelijk werk	67	74	70
Voorbeeldfunctie voor leerlingen	47	46	47
Studie voor gedaan	45	45	45
Zelfontplooiing	38	43	40
Lange vakanties	25	32	28**
Combinatie werk en zorg	25	26	26
Van jongs af docent willen worden	26	23	24
Salaris/arbeidsomstandigheden	17	24	20**
Erin gerold	21	30	25**

$p = < .05$

De vier belangrijkste motieven om docent te worden, zijn:

- de overtuiging dat lesgeven interessant werk is
- men het vak dat men geeft wil overdragen
- de mogelijkheid om met leerlingen om te gaan/leerlingen te begeleiden
- de zelfstandigheid/verantwoordelijkheid.

Dit zijn motieven in het domein van de intrinsieke motivatie.

Extrinsieke motivaties als salaris/arbeidsomstandigheden, lange vakanties of de mogelijkheid werk met zorg te combineren worden minder vaak genoemd. Zo'n kwart van de docenten noemt dit als belangrijke reden voor het kiezen van het leraarsberoep.

Docenten ouder dan 50 jaar vinden zelfstandigheid (71 om 64%), salaris (25 om 15%), een voorbeeldfunctie zijn voor jongeren (30 om 22%) en er een studie voor hebben gedaan hebben (48 om 34%) significant belangrijker dan jongeren tot 35 jaar. Jonge docenten vinden het belangrijker dan ouderen om met kinderen te kunnen werken (76 om 67%). Voor de middengroep van 35 tot 50 jaar is het kunnen combineren van werk en zorg belangrijker dan bij de jongeren en de ouderen (30 om resp. 21 en 24%).

Er zijn weinig verschillen tussen mannen en vrouwen in de motivaties voor de keuze van het beroep. Op twee punten zijn er verschillen. Vrouwen vinden de mogelijkheid tot zelfontplooiing (51 om 30%) en de mogelijkheid het werk te combineren met zorg (44 om 15%) belangrijker dan mannen.

Op basis van deze gegevens is het moeilijk precies onderscheid te maken tussen intrinsiek en extrinsiek gemotiveerde docenten. Bijna alle docenten zijn in ieder geval intrinsiek gemotiveerd.

Wat hebben we gedaan?

Eerst de docenten die het met kinderen kunnen werken (zeer) belangrijk vinden (n=692), vergeleken met de docenten die dit niet of nauwelijks belangrijk vinden (n=284).

De verschillen tussen deze twee groepen in ervaringen zijn in het algemeen gering. Op een paar punten zijn er significante verschillen. Docenten die het belangrijk vinden om met kinderen te kunnen werken zijn als gevolg van het lesgeven binnen leergebieden positiever dan de andere docenten over taakvariatie, zien meer gemotiveerde leerlingen en hebben een hoger eigen zelfvertrouwen. Maar ze zijn daarente-

gen op één punt ook negatiever dan de andere docenten: ze vinden dat hun lessen minder goed uit de verf komen.

In het algemeen zijn er weinig verschillen tussen de docenten die het werken met kinderen belangrijk vinden en anderen. Op een paar punten zijn ze positiever over het werken binnen leergebieden.

Vervolgens hebben we gekeken naar de verschillen tussen docenten die het overdragen van het vak belangrijk vinden (n= 819) en docenten die dit minder belangrijk vinden (n=157). De aangetroffen verschillen tussen deze groepen zijn groter. Op ongeveer de helft van de voorgelegde onderwerpen komen significante verschillen naar voren.

Docenten die het vak belangrijk vinden, vinden vaker dat als gevolg van het lesgeven binnen leergebieden:

- de kwaliteit van het onderwijs afneemt
- het niveau van het vak afneemt
- hun beroepsidentiteit wordt aangetast
- een minder prettige leefwereld ontstaat
- dat ze het gevoel hebben er alleen voor te staan
- ze zich verloren voelen.

Ze zijn minder vaak van mening dan de andere docenten dat de voordelen van leergebieden opwegen tegen de nadelen.

Docenten die het vak dat ze geven belangrijk vinden, hebben meer problemen met het lesgeven binnen leergebieden. Wat betreft de intrinsieke motivatie lijkt vooral het overdragen van het vak een belangrijke factor te zijn. Tegelijkertijd constateren we ook dat vrijwel alle docenten dit belangrijk vinden.

Extrinsieke motivatie

Zoals gezegd zijn vrijwel alle docenten intrinsiek gemotiveerd. Toch zijn we nagegaan of de extrinsieke motivatie een rol speelt. We hebben de docenten die extrinsiek zijn gemotiveerd (salaris/arbeidsomstandigheden en lange vakanties belangrijk vinden (n= 119), afgezet tegen de anderen (n=853).

We hebben geen verschillen gevonden in ervaringen met onbevoegd lesgeven/lesgeven binnen leergebieden.

5.3 Beroepsidentiteit

Wat vindt men het meest belangrijk voor de beroepsidentiteit? Er zijn random zeven items voorgelegd die respondenten konden rangordenen. Hoe lager de score hoe belangrijker.

Tabel 5.2: Belang voor de beroepsidentiteit, 1= hoogste, 7= laagste

	Onderbouw n= 533	Bovenbouw n=443	totaal n= 976
Het omgaan met leerlingen	2,5	2,8	2,6*
Het vak	2,9	3,1	3,0
Het horen bij een team	4,4	4,3	4,3
Persoonlijke groei	4,3	4,2	4,3
Het werken in vaksectie	4,4	4,5	4,4
De school	4,6	4,4	4,5
Het aanzien van vak	4,9	4,8	4,8

* $p < .10$

Bepalend voor de beroepsidentiteit zijn in de eerste plaats het omgaan met leerlingen en in de tweede plaats het vak. De andere zijn ook belangrijk, maar minder. Mannen vinden het vak belangrijker (2,8 om 3,1) terwijl vrouwen juist de persoonlijke groei belangrijker vinden voor hun identiteit (4,1 om 4,5).

Docenten jonger dan 35 jaar hechten meer aan de persoonlijke groei dan docenten boven de 50 jaar (3,8 om 4,6).

Voor ons onderzoek is het interessant na te gaan in hoeverre docenten die het vak op de eerste plaats zetten verschillen van docenten die andere punten belangrijk vinden voor hun identiteit. Van 976 docenten zetten 320 het overdragen van het vak op de eerste plaats.

Hoe zit het met deze docenten? Wie zijn deze docenten die het vak het belangrijkste vinden en hebben zij meer problemen met onbevoegd lesgeven, resp. lesgeven binnen leergebieden?

Docenten die het overdragen van het vak op de eerst plaats zetten (in verhouding tot diegenen die dat niet doen):

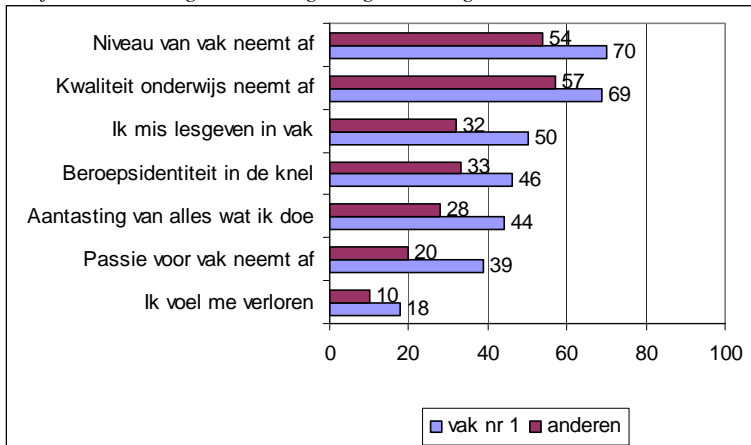
- zijn vaker man
- zijn vaker docent geworden via de universitaire docentenopleiding of via een zij-instromertraject
- zijn vaker lid van de KNAG (Aardrijkskunde), KVLO (Lichamelijke Opvoeding), NVvW (Wiskunde), VCN (Klassieke talen) en VFVO (Filosofie)
- zijn vaker lid van CMHF of BON
- zitten minder vaak op scholen met geïntegreerd onderwijs
- geven minder vaak les binnen leergebieden en begeleiden minder vaak leerlingen (geen verschil met onbevoegd lesgeven of met toezicht houden).

Docenten die het overdragen van het vak op de eerste plaats zetten, achten zich ook in vergelijking tot de anderen minder bekwaam om onbevoegd les te geven.

De docenten die het vak op de eerste plaats zetten hebben duidelijk minder goede ervaringen met onbevoegd lesgeven en/of leergebieden dan de andere docenten.

Ze zien onbevoegd lesgeven/lesgeven binnen leergebieden significant vaker dan de andere docenten als negatief (grafiek 5.1).

Grafiek 5.1: Gevolgen onbevoegd lesgeven/leergebieden

Docenten die het vak op de eerste plaats zetten signaleren meer dan andere docenten dat het niveau van het vak afneemt, dat de kwaliteit van het onderwijs afneemt. Ook zien ze vaker dat de beroepsidentiteit in de knel komt en dat de passie voor het vak afneemt.

Over de positief geformuleerde onderwerpen zoals taakverrijking, zelfvertrouwen neemt toe, binding met werk neemt toe zijn ze significant minder positief.

Op een aantal punten zien we geen significante verschillen: werkdruk neemt toe, moeite om leerlingen te boeien, de zelf gegeven lessen zijn onvoldoende of het werk wordt routinematig.

Uit het onderzoek blijkt geen grote tegenstelling tussen enerzijds docenten die hun vak en anderzijds de docenten die het begeleiden van kinderen bepalend vinden. Bij 473 docenten is er slechts een rangordeverschil van 1, het minimum op een schaal van 6. We zouden kunnen stellen dat docenten het vak dat ze geven graag boeiend overdragen aan leerlingen.

Hoe zit het bij docenten bij wie het verschil in beroepsidentiteit tussen het vak en het begeleiden van de leerlingen wel groot is?. Dat wil zeggen bij docenten bij wie het verschil tussen het vak en leerlingen groter is dan 2 scorepunten. Bij 115 docenten is het vak duidelijk belangrijker en bij 185 docenten de leerlingen. Zijn er verschillen tussen deze twee groepen docenten?

Docenten die hun beroepsidentiteit zien als het omgaan met/begeleiden van leerlingen zien dat er als gevolg van leergebieden meer samenhang komt in vakken, zien meer taakverrijking, hebben minder het gevoel er alleen voor te staan, zien meer regelruimte. Ook zien ze vaker gemotiveerde leerlingen en een betere leefwereld voor leerlingen. Tenslotte zeggen ze vaker dat de voordelen van leergebieden opwegen tegen de nadelen en zeggen ook vaker dat de schoolleiding hen ondersteunt. Kortom, ze zijn meer tevreden.

Docenten die het vak het belangrijkste vinden voor hun identiteit zien de invoering van leergebieden als een aantasting van hun identiteit en voelen zich vaker verloren.

5.4 Samenvatting en conclusie

In dit hoofdstuk is nagegaan in hoeverre de intrinsieke motivatie en beroepsidentiteit samenhangen met de ervaringen rond onbevoegd lesgeven / het lesgeven binnen leergebieden.

Eén van de belangrijkste bevindingen is dat vrijwel alle docenten primair intrinsiek gemotiveerd zijn. Salaris, vakantie, flexibiliteit spelen een secundaire rol bij de keus voor het leraarsberoep. Het lesgeven zelf, de mogelijkheid het vak over te dragen, de gelegenheid leerlingen te begeleiden en de zelfstandigheid en verantwoordelijkheid zijn aantrekkelijk voor het leraarsberoep. Jongeren wil de mogelijkheid hebben persoonlijke groei door te maken.

Een tweede belangrijke bevinding is dat zowel het vak als het kunnen begeleiden van de leerling beide belangrijk zijn voor de identiteit. Er is geen tegenstelling tussen aan de ene kant de vak- en aan de andere kant de leerlingoriëntatie. Bij de helft van de docenten is het verschil in prioriteit slechts 1 scorepunt, de minimale score.

Bijlage 1 Achtergrondkenmerken respondenten

Wie heeft de vragenlijst ingevuld? Tabel 1 en 2 van deze bijlage geven een overzicht van de belangrijkste achtergrondvariabelen. Er is onderscheid gemaakt naar de docenten in de onderbouw/bovenbouw (n=533) werken en docenten die uitsluitend in de bovenbouw (n=443) werken. Ze hebben een verschillende vragenlijst gekregen.

Persoonlijke achtergrond

Het percentage mannen is 66 procent en is bij de docenten die uitsluitend in de bovenbouw werken met 68 procent significant hoger dan in de onderbouw. De gemiddelde leeftijd van de respondenten is 48 jaar. De respondenten zijn ingedeeld in drie leeftijdsgroepen: jonger dan 36 jaar (16%), tussen de 36 en 50 jaar (35%) en ouder dan 50 jaar (49%).

De gemiddelde aanstellingsfactor is 0,85. In de onderbouw is die iets lager, maar het verschil tussen de onderbouw en bovenbouwdocenten is niet significant. En het gemiddeld aantal lessen dat men in de week geeft is in de onderbouw 19 en in de bovenbouw 17 uur per week.

De helft van de respondenten (50%) heeft om docent te worden een universitaire docentenopleiding gevolgd, 17 procent de NLO en 10 procent heeft een MO-akte. Ook zijn er docenten afkomstig van de PABO en vanuit een zij-instromerstraject.

De bevoegdheden

Ruim driekwart van de responderende docenten heeft een eerstegraadsbevoegdheid en 23 procent een tweedegraads. De variëteit aan bevoegdheden is groot. Veel docenten hebben meer bevoegdheden.

Per vakvereniging geven we de belangrijkste bevoegdheden.

De docenten van de KVLO hebben vrijwel allemaal een eerstegraads bevoegdheid Lichamelijke Oefening.

De docenten van de VECON hebben bevoegdheden als algemene economie, bedrijfsadministratie, bedrijfseconomie, handel&administratie, huishoudkunde, kan-

toorpraktijk (tweedegraads), verkooppraktijk. Daarnaast zijn er die een bevoegdheid aardrijkskunde, geschiedenis, maatschappijleer en Nederlands hebben.

De docenten van de NVLM hebben overwegend een bevoegdheid maatschappijleer. Sommigen hebben een bevoegdheid geschiedenis of aardrijkskunde.

De docenten van de NVON hebben voornamelijk een bevoegdheid voor scheikunde, natuurkunde, algemene natuurwetenschappen, biologie en wiskunde. Daarnaast komen de volgende bevoegdheden voor: informatiekunde, informatica en techniek.

De docenten van de VCN hebben overwegend een bevoegdheid Klassieke talen. Daarnaast komt ook de bevoegdheid Nederlands voor.

De docenten van de VGN hebben overwegend een bevoegdheid geschiedenis. Daarnaast komen ook voor maatschappijleer, aardrijkskunde en Nederlands.

De docenten van de VLBV hebben bevoegdheden voor CKV, handvaardigheid, beeldend onderwijs, textiele werkvormen, tekenen.

Organisatiegraad

Van de respondenten is 47 procent lid van de Aob, 13 procent van de CNV Onderwijsvakbond, 8 procent van de CMHF en 13 procent beschouwt zich als lid van de BON (Beter Onderwijs Nederland).

De vakverenigingen KVLO, NVON, NVvW, VLBV, VLLT en VLS zijn verbonden aan de CMHF en hun leden zijn daarmee automatisch lid.

De school van de respondenten

Tachtig procent van de respondenten geeft overwegend les op havo/vwo/gymnasium en 15 procent op het vmbo. Aan de scholen van de respondenten is bij 87 procent een havo/vwo/gymnasium-afdeling verbonden en bij 68 procent een vmbo theoretische leerweg. In 28 procent van de scholen van de respondenten is er een vmbo basisberoepsgerichte/kadergerichte leerweg.

De responsgroep bestaat dus overwegend uit docenten uit het vwo/havo.

De school waarop men werkt heeft gemiddeld 1.100 leerlingen en 100 docenten. Het gemiddeld aantal collega's in het vak is 6.

Het onderwijs in de onderbouw kenmerkt zich bij 58 procent van de respondenten door traditioneel vakgericht onderwijs. In 29 procent is er sprake van een combinatie van vakken en projecten.

Tabel 1: Kenmerken respondenten, naar Onderbouw/Bovenbouw

		% OB (533)	% BB (443)	Totaal (976)
Geslacht	man	63	68	66
	vrouw	37	32	34
Hoe bent u docent geworden?	via PABO	3	2	3
	via NLO	19	15	17
	via ULO	46	56	50
	via MO-akte	13	16	14
	via deeltijd docentenopleiding	11	7	10
	via traject zij-instromer	7	2	5
	anders, namelijk:	2	2	2
AOb (Algemene Onderwijsbond)	ja	40	43	41
CNV Onderwijsbond	ja	8	7	8
CMHF (Centrale voor Middelbare en Hogere Functionarissen)	ja	6	3	5
BON (Beter Onderwijs Nederland)	ja	8	9	8
Onderwijstype	havo/vwo/gymnasium	75	86	80
	vmbo (gemengde en theoretische leerweg)	14	6	10
	vmbo (basis- en kaderberoepsgerichte leerweg)	5	6	5
	praktijkonderwijs	0	0	0
	speciaal voortgezet onderwijs	1	0	1
	anders, te weten ...	6	3	5
Schooltypen aanwezig				
havo/vwo/gymnasium	ja	86	90	87

		% OB (533)	% BB (443)	Totaal (976)
vmbo - gl en tl	ja	61	64	63
vmbo - bl en kl	ja	27	27	27
speciaal voortgezet onderwijs	ja	2	3	3
Onderwijsontwikkeling	1. samenhang door leerstofafspraken (vakgericht onderwijs)	60	55	58
	2. samenhang door combinatie van vakken en projecten	28	31	29
	3. samenhang door integratie van vakken in grotere gehelen	10	11	10
	4. samenhang via competenties van leerlingen	3	3	3

Tabel 2: Gemiddelden

	Onderbouw	Bovenbouw	Totaal
Leeftijd	46	50	48**
Onderwijservaring	18	22	20**
Aanstellingsomvang	0,84	0,86	0,85*
Aantal lessen	19	17	18**
Aantal leerlingen	1136	1252	1188**
Aantal docenten	94	103	98**
Aantal vakcollega	6	6	6

$p < .05$

Beroepsidentiteit

De respondenten is gevraagd hoe belangrijk motieven waren om docent te worden. In tabel 3 staat het percentage van de respondenten dat het voorgelegde motief (zeer) belangrijk vindt.

Tabel 3: Motief om docent te worden (zeer) belangrijk, docenten onderbouw en bovenbouw

	OB	BB	Totaal
Lesgeven interessant werk	86	85	85*
Overbrengen van vak	83	86	84
Met kinderen kunnen werken	75	66	71**
Zelfstandigheid/verantwoordelijk werk	67	74	70
Voorbeeldfunctie voor leerlingen	47	46	47
Studie voor gedaan	45	45	45
Zelfontplooiing	38	43	40
Lange vakanties	25	32	28**
Combinatie werk en zorg	25	26	26
Van jongs af docent willen worden	26	23	24
Salaris/arbeidsomstandigheden	17	24	20**
Erin gerold	21	30	25**

$p < .05$

De belangrijkste motieven om docent te worden, zijn de overtuiging dat lesgeven interessant werk is, omdat men graag met kinderen wil werken en omdat met het vak wil overdragen.

Wat vindt men het meest belangrijk voor de beroepsidentiteit. Er zijn random zeven items voorgelegd die zijn gerangordend door de respondenten. Hoe lager de score hoe belangrijker.

Tabel 4: Beroepsidentiteit, docenten onderbouw en bovenbouw

	OB	BB	Totaal
Het omgaan met leerlingen	2,5	2,8	2,6*
Het vak	2,9	3,1	3,0
Het horen bij een team	4,4	4,3	4,3
Persoonlijke groei	4,3	4,2	4,3
Het werken in vaksectie	4,4	4,5	4,4
De school	4,6	4,4	4,5
Het aanzien van vak	4,9	4,8	4,8

$p < .05$

Tevredenheid

Welke aspecten van het werk vindt men het meest prettig. Men kon zeven random voorgelegde items rangordenen.

Tabel 5: Tevredenheid met....., docenten onderbouw en bovenbouw

	OB	BB	Totaal
Het omgaan met leerlingen	2,7	3,0	2,8**
Het overbrengen van mijn vak	3,0	3,2	3,1
Het enthousiasme van leerlingen	3,3	3,4	3,4
Afwisseling in het werk	4,0	3,9	4,0
Het samenwerken met collega	4,3	4,4	4,4
Niet-lesgebonden taken	5,3	5,0	5,2**
Mijn taken in de schoolorganisatie	5,3	5,1	5,2**

$p < .05$

Het meest tevreden is men over het omgaan met leerlingen het overbrengen van het vak en het enthousiasme van de leerlingen. Over niet-lesgebonden taken en de taken in de schoolorganisatie is men het minst tevreden. Voor de onderbouwdocenten zijn hierover het minst tevreden.